

ISMERTETÉS ÉS BÍRÁLAT

A szociografikus irodalom fellendülése

(SziJ Rezső: Várpalota, Szamos Rudolf: Barakkváros, Földeák János: Pesterzsébet)

Az a politikai szükséglet, amely napjainkban a filozófiát és a társadalomtudományokat a valóság felé való fordulásra ösztönzi, a helyesen értelmezett időszerűség igénye, a szocialista építés menetközben felmerülő problémáira választ követelő tudományos szükséglet, életre hívott egy sor próbálkozást a szociológia területén, és az irodalmat arra is ösztökéli, hogy mélyen elemezze a maga anyagát. Természetes tehát, hogy mindenfelé találkozzunk műkedvelő „felmérésekkel”. Divattá váltak a kérdőívekkel folytatott dilettáns vizsgálatok. Ebben a légkörben az lenne a természetellenes s meglepő, ha a szociografikus irodalom terén pangást tapasztalnánk, hiszen ezen a téren sok a meglehetősen ismert, tiszteletre méltó példa. Olyan szépen megírt, okos írásokra gondolunk, mint Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Féja Géza munkái.

A három írás,* amelyet az utóbbi hónapok bő terméséből kiszemeltünk, háromféle műfajt reprezentál: helytörténeti és szociografikus monográfiát, irodalmi és szociografikus portrészorozatot és szociografikus-irodalmi tanulmányt. A műfaji meghatározás, mint látható, mindegyik alkotásnál külön-külön is kettős. Mégis együtt foglalkozunk e művekkel, mert azonos szükséglet szülöttei, mert lényegében mindhárom a szociografikus irodalom új hajtása. Mindegyiküknél más a megírási forma, a terjedelem. SziJ Rezső programként tűzi maga elé, de Földeák és Szamos is próbálkozik — az irodalmi forma keretében a valóság nem irodalmi, hanem társadalomtudományi megközelítésével. Közös az is, hogy az írók pártosan, a marxista—leninista világnézet alapján, a

szocialista építés eredményeit nyíltan helyeselve és annak szemszögéből vizsgálják meg a múltat is, és ennyiben — bár folytatásai a régi szociografikus irodalomnak — ugyanakkor teljesen mai, újgyökerű sarjak is.

Az a nem kevésbé fontos jellemvonás is összekapcsolja a három írást, hogy bennük a hatalomra jutott magyar munkásosztály kutatja a maga múltját és jelenét. Várpalota, a sok vihart megért bányászvidék, így kerül Pesterzsébet mellé, és a város peremén élők nehéz világát mutatja be a Barakkváros is, azt példázva és bizonyítva, hogy nálunk a felszabadulás előtt nyomorbarakkokban és tömegszállásokon kellett élnie a munkanélküliség csapásaitól sújtott magyar törzsmunkásság jórészének is és nemcsak a lumpenproletariátusnak. Lehetetlen megindultság és felháborodás nélkül olvasni a vérlázító tényeket a palotai bányászok, az erzsébeti prolik vagy a Valéria szegényeinek életéről. Csak az tudja becsülni a magasságot, aki megismerte a mélységet is, és a szocialista Magyarország munkásainak meg kell ismerniük a megtett nagy utat, amíg a múlt szakadékaiból felverekedték magukat a mai magasságokig.

A három műnek a közös sajátóságok mellett vannak figyelemre méltó egyéni vonásai is és ezért nem lesz érdektelen, ha egyenként is megismerkedünk velük.

1. SziJ Rezső: Várpalota

A könyv alcíme: Fejezetek a város történetéből. A kiadó és maga a szerző is *helytörténeti monográfiának* nevezi. Eleget a tartalomjegyzék pusztá felsoro-

* SziJ Rezső: Várpalota (Gondolat); Szamos Rudolf: Barakkváros (Kossuth); Földeák János: Pesterzsébet (Kortárs 1960. 12. szám).

lása is ahhoz, hogy világossá váljon: áldozatkész és szorgalmas gyűjtőmunka eredménye az a gazdag életanyag, amelyet a mű magában foglal. A szerző a helytörténetírás jelentőségével foglalkozik néhány oldalon, majd a földrajzi adatok, talaj- és vízviszonyok, a növény- és állatvilág ismertetése után rátér a régi Várpalota leírására. Ebben a részben elmondja a település történetét 1440-től 1944-ig, foglalkozik Várpalota nevének eredetével, a magánbirtokosok korával, a törökvilág eseményeivel. Egy fejezet megvona a város török korszakának gazdasági és népesedési mérlegét, tárgyalja a vallási viszonyokat, a katolicizmus és protestantizmus harcát. Érdekes levéltári anyagok és a fellelhető történelmi dokumentumok alapján bemutatja a felemelkedő, majd a hanyatló város életét, az ipar és kereskedelem kialakulását. Nagy együttérzéssel ecseteli a helyiipar 1836-ban elkezdődő pusztulását, leírja a meglehetősen sivár szellemi életet. Régi jegyzőkönyvek, színhagyományok alapján megrajzolja a várpalotai szénbányászat múltját, leírja a munkásmozgalmak kezdetének hősi emlékeit, foglalkozik a Horthy-korszak szomorú éveivel és hűséges krónikásként elmondja a háború pusztításainak szörnyű tényeit. Ennek a résznek módszere inkább történeti és e rövid beszámoló terjedelme nem teszi lehetővé, hogy részletesen foglalkozzunk a múlt bemutatásának történeti eszközeivel. Inkább a dokumentumokat, forrásmunkákat ismerteti, kivonatolja és csak a legújabbkori résznél tér rá a statisztikai anyagok komolyabb vizsgálatára, foglalkozik olyan problémákkal, mint a népesedés alakulása, rétegződése és más kérdésekkel. Azzal se kívánok mélyebben foglalkozni, hogy helyese-e az amúgyis nagy terjedelmet növelni egy Shelley-vers teljes leközlésével, vagy szerencsés választás volt-e minden megjegyzés nélkül hozni egyaránylagterjedelmes idézetet Macartney professzortól, elhallgatva ugyanekkor, hogy a „derék” professzor halálos ellensége a szocialista Magyarországnak, aki a Nyugatra menekült fasiszta elemekkel együtt naponta sírja vissza Horthy világát.

Mindenesetre már a könyv e részénél is kívülaglanak a helytörténeti módszer súlyos korlátjai. Foglalkozik például a bányászságon belüli rétegződéssel, a vágárok és csillések közötti ellentétekkel, a bányászlet kétlakosságával, de ennek az életformának mélyebb okait nem kutatja, a jelenségeket egyszerűen megállapítja s nem elemzi.

Az író könyve második felében az új Várpalotával foglalkozik, a város törté-

netét adja a felszabadulástól máig. Könyvének e részében megmutatja a mezőgazdaság útját. Foglalkozik Várpalota közegészségügyi és kulturális helyzetével, aztán a műemlékvédelem témája következik, majd a mű legjobb része: az élet-színvonal emelkedésével foglalkozó fejezet. A mű végén Szij Rezső képet ad az új társadalom közösségi emberéről, megvona a két világ mérlegét, és végül ismerteti a palotai bányászahagyományokat. Bő jegyzetanyag, adattár, irodalomjegyzék, térképek és szép felvételek gazdagítják a terjedelmes művet.

A szociografikus irodalom szempontjából bennünket főként a könyv második fele érdekel. Figyelemre méltó az a fejlődés, amelyet a nagyarányú pusztulásnak kitett város a felszabadulás után úgyszólván évek alatt megtett, és hitelt érdemlően bizonyítja valamennyi fejezet szinte minden sora, hogy a felszabadulás után és különösen 1949 óta minden év évtizedeket jelent. Az városépítés, az ipar, lakások száma, az egészségügy, a kulturális fejlődés terén forradalmi újrást jelent 1945; és a felszabadulás valóban gyökeres fordulat, teljes cezura a múlthoz képest. Az író jól ismeri a maga anyagát és jól látja a változásokat. Szép az a fejezet, amely a népesedési arányok változásaival, a demográfiai adatok elemzésével foglalkozik. Érdekes, ahogyan vizsgálja a mezőgazdasági terület zsugorodását, a mezőgazdasággal foglalkozó lakosok számának állandó apadását. Szép, bár túlrészletezett a műemlékvédelemről szóló fejezet. A könyv legjobb része az az elemzés, amely sokoldalúan foglalkozik a várpalotai lakosok életszínvonalának elemzésével, a tapasztalható kiegyenlítődéssel az életviszonyok terén, és a reálkeresetek alakulásának rajza is figyelemre méltó. Kár, hogy ebben a részben is csak felmutat, de mélyre nem ás. Elmondja például, hogy évente félezer azoknak a bányászoknak a száma, akik a városban munkahelyet találnak, és akik máshová mennek — rejtve marad azonban ennek a jelenségnek oka. Elmondja, hogy a különféle városi iskolákban arányszámánál kisebb a parasztyerekek száma, de adós marad a mierttel. Feladja a kérdést: miért nincs közönsége Várpalotán az igazi kultúrának. A felelet azonban erőtlen és semmitmondó. Megemlíti, hogy a bányászcsaládok gyermekei nem szívesen vállalják a bányászmesterséget, de elmarad az elemzés.

Hol keresendő a fogyatékoság gyökere? Foglalkozhatnánk a stílrisi gyengeségekkel, a szerkezeti zavarokkal, a felesleges ismétlésekkel, a belső aránytalansá-

gokkal a terjedelemben és az egyenetlenséggel az egyes fejezetek kidolgozása terén. Mindez azonban, bár nagyon fontos, nem vezetne az alapvető okokhoz. Véleményem szerint annak, hogy ez a nagy szorgalommal megírt munka a maga tiszteletre méltó célkitűzéseit nem érte és nem érthette el, a következőkben keresendő: a helytörténeti és szociografikus módszer alkalmazása lehet arra, hogy adatokat közöljön, tényeket és megfigyeléseket leírjon, de a mélyebb összefüggések feltárására alkalmatlan. Megkeresni az összefüggést olyan jelenségek között mint: a mezőgazdaságilag művelt terület zsugorodása és a tény, hogy a családok Fehérvárra és Veszprémbe járnak piacra; vagy a kulturális élet elhanyagolt-sága és a nagyarányú munkásvándorlás között — hogy az izgalmas társadalmi jelenségek közül csak néhányat említ-sünk — a kapcsolat ezek között mélyebb, mintsem azt az egyszerű adatközlés fel-tárhatná. Még a rendelkezésre álló statisztikai adatokat is szűrően és egymástól elszigetelve hozza, nem pedig dinamikusan, a számokat egymással szembeállítva. A napisajtó szürke közleményeire emlékeztet például a kulturális helyzetről szóló be-számoló, amely ráadásul többet beszél arról, hogy a szerző szubjektív megítélése szerint mit kellene csinálni, mint arról, hogy mi van, és annak, ami van, mi az oka.

A könyv hibáinak másik forrása a fel-színesség, amely néhol egyenesen zavaros és tudománytalan megállapításokra kész-teti a szerzőt. Vajon ki hiszi el, hogy Várpalotán azért költenek el minden száz forintból tizenhetet italra, mert nincs elég elsőosztályú vendéglő, hiszen a harmad-osztályú Palota szálló forgalma sem ki-elégítő? Vajon a komoly hangversenyek látogatottságának alacsony volta azon múlik-e, hogy a tanács népművelési szervei és az üzemi kulturális irányítás között sűr-lődások vannak? A pusztá kiemelés is plasztikusan bizonyítja, hogy enyhén szólva furcsa az a mód, ahogyan Szij Rezső a nők helyzetét a szocialista építés során megítéli. „Nem annyira apák és fiúk állanak szemben egymással, mint inkább anyák és gyermekek. A férfiak rugalmasabbak, könnyebben értik meg az új kö-rülmények közt fellépő igényeket, és köny-nyebben szabják ehhez magukat. Nem így az asszonyok: konzervatívabbak, bizonyos hagyományokra érzékenyebbek, s talán egy és más tekintetben igazuk is van. Kezdetben azért félnek minden újtól, mert hátha kiszolgáltatottságukat fokozza, a csalá-di élet megegyezkedését hozza magával. Az asszonynak ott, ahol gyermekek is van-nak, s Várpalotán általában vannak,

jobban meg kell gondolnia, lesz-e kijöve-tele onnan, ahová a férj vállalkozó kedve be-viszi. Természetesen van olyan rétege is a női társadalomnak, amely kapva kap mindenben, ami modernnek látszik, főleg, hogy megszabaduljon az erkölcsi felelősség-érzettől, mind egyéni, mind pedig közös-ségi vonatkozásban.” (450. o.) Arra úgy látszik a szerző nem is gondolt, hogy az asszonyok felfogását, társadalmi tudatát is létük, életkörülményeik határozzák meg. Dolgoznak a természetben és viselik jórészt a háztartás, a gyermeknevelés gondját is. Kevesebb a lehetőségük, a szabadidejük, hogy megismerkedjenek az újjal és meg-szokják mindazt, ami modern. Ennek elle-nére azonban — bár a régi szokásoktól, háztartási formáktól, elavult kötöttségektől való megszabadulás éppen ezért las-sabban megy — a gyerekek bölcsődei, vagy óvodai nevelése, a napköziotthon vagy a háztartási gépek használata, a szórakozás modern eszközei rohamos gyor-sasággal terjedtek el, bizonyítva azt, hogy a női társadalom nagyrésze örömmel fo-gadja azt, ami valóban modern. Várpalotán is — mint mindenütt az országban — új társasági formák alakultak ki. A családi élet, az erkölcsi szokások stabilizálódtak. A bevált új állandósult a konzervatív formák terhére és nem fordítva.

A kispolgári konzervativizmus zavaros megnyilvánulásai más helyeken is mutat-koznak. Amit az író a földhöz kötöttséggel szemben mint függetlenséget dicsér, az nem más, mint az élet nyárspolgári fel-fogása. „A törzsgárda azonban már tudja: nincs nagyobb függetlenség, mint meg-dolgozni a napi nyolc-kilenc órát, zsebre-vágni a két—két és félezer vagy ennél is több forintot, megvenni a mosógépet, a porszívót, a világvevő rádiót, sőt a televíziós készüléket... Kijövet a bányából megmosakodni az új fürdőben, utána fel-hajtani a megszokott polár sőröket, élni a kényelmes otthonban, szórakozni”. (455. o.)

Nem szabad tudományos igényű mun-kában általánosítva leírni olyasmit: „meg-tette-e kötelességét az értelmiség szakmai és közösségi szempontból?” és globálisan úgy válaszolni, hogy: „nem tette meg.” Van valami megengedhetetlen objektíviz-mus az olyan kérdésfelvetésben, amely a vallás és a papság jövőjéről így beszél: Hogy a vallás és a papság az új világban hogyan lesz képes megfogalmazni azt, ami örök lélektani, művészeti, irodalmi, filo-zófiai, etikai stb. igazság, „ennek vizs-gálata még csak jóslások erejéig sem tar-tozik feladatkörünkbe.” Azt reméljük, hogy az író éppúgy tudja erre a kérdésre

a választ, mint a vallás szerepével és perspektívájával foglalkozó tudósok vagy csak egyszerű érdeklődők általában; és nem jóslás, hanem történelmi előrelátás az, hogy az egyház helyett és az egyház elleni harcban a szocialista értelmiség fogalmazza meg, terjeszti a tudományos igazságokat és teszi a maga helyére, a múzeumi tárgyak közé: a „kőbalta és a rokka mellé”, ami az egyházból megmarad. Csak a hamis tárgyilagosság teheti oly puhán megértővé a szerzőt a várpalotai szekták irányában, hogy e szekták létéből azt a következtetést vonja le: „egy ember sem élhet magában, s mivel sokféle az emberi lélek, sokféle közösségre van szükség.” Az író következetesen összekeveri az erkölcsöt a magatartással (például az alázatosság, hajlongással). Az erkölcsöt nagyrészt csak valláserkölcsi kapcsolatok között vagy a szerelmi erkölcs távlatában látja és látatja és súlyos világnézeti tisztázatlanság jele, ha könyvében ilyeneket olvasunk: „Az erkölcsi felelősségérzet hiány — egyéni és közösségi vonatkozásban érte — társadalmunk legégetőbb problémája, sőt az egész mai emberiség leggyötrőbb kérdése.” Egy más helyen pedig így ír: „Az erkölcsi válság, mely korunkat egyetemesen jellemzi.” Lehetséges, hogy a szerző nem hallott arról, hogy korunk alapvető problémája a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet lenne és ennek az átmeneti korszaknak egyik alárendelt, bár fontos kérdése az átmenetiség az erkölcsi fejlődés tekintetében? Szó sincs korunk „egyetemes erkölcsi válságáról”. Ami a korszakra jellemző, a két rendszer békés versenye, és általános válságban a kapitalista rendszer leledzik, ennek részéként pedig súlyos válságjelek mutatkoznak a kapitalizmus erkölcsi világában. Amit a szerző az „új társadalom-közösségi ember” című fejezetben ír, az általában hasznavehetetlen. Amit e részen belül a családról és a nőkről ír, naiv és megmosolyogtató.

Összefoglalva mindazt, amit a könyvről mondhatunk, meg kell állapítani, hogy Szij Rezső könyve, amely a helytörténet-írás és a szociográfia összekapcsolására tesz kísérletet, félig sikerült kísérlet. Dícsérni kell szorgalmát és el kell marasztalnunk tudományos igénytelenségét. Ennek oka nem az, amit a szerző vall: mintha „megírásához egy olyan műben, amely nem a napi érdek szemszögéből vizsgálja a kérdéseket, még nincs meg a megfelelő történelmi távlat”. A tény, az adat önmagában, bármilyen gazdag, soha nem elegendő. A marxista kutatónak a tények mögé kell látnia, le kell ásnia a társadalmi jelenségek okaihoz, fel kell derítenie a

történelmi tendenciák érvényesülési módját, kutatnia kell és láttatnia kell a társadalmi törvények érvényesülését. A marxista társadalomtudomány érzékenysége, biztonsága hiányzik ebből a műből.

2. Szamos Rudolf: Barakkváros

A szerző váltakozó módszerek használatával kutatja tárgyát. Az elmúlt évek során nagyrészt eltűnt és a közeljövőben teljesen eltűnő Valériatelep múltját és jelenét írja le rokonszenves könyvében Szamos Rudolf. Könyve elején megrajzolja a történelmi és politikai hátteret, aztán leírások, portrék, irodalmi riportok következnek. Ezekből az acrképvázlatokból kívánja összeállítani a Valériatelep elmúlt negyven esztendejét. Kezdi a múlt történetével és a korszakhoz kifejező és érdekes térképet mellékel. Leírja a főváros nyomortelepeinek, tömegszállásainak övezetét a Dunától a Dunáig, felsorolja a Lágymányostól az Augusztai-, Zita-, Valériatelepeken keresztül a Dühöngőig és a csepeli Királyerdőig húzódnó nyomorgóúri egyes telepeit. Egy érdekes fejezetben meggyőzően beszél arról az akcióról, amelynek során jótékonyssággal, templom-építéssel, a Karitással és Róbert bácsival igyekeztek leigázni a nyomorgó és lázadó emberek lelkét. Sajnos, ezen a ponton: a telepi összetétel, a foglalkozási ágak elemzésének, érdekesítő leírását egy novellisztikus portrésorozat váltja fel, amelyben a szerző tizenegy lakás gazdait vonultatja fel. Ez a rész nem hiteles, minden figurájából az író beszél, aki félretolja a szereplőket, helyettük és általuk mondja el véleményét. Ez a megoldás ugyan látszólag „irodalmi”, csak éppen nincs meggyőző ereje. Félreértés ne essék, nem az a baj, hogy ez a rész irodalom, hanem az a hiba, hogy irodalmilag gyenge. A tizenegy lakó házszálynyra azonos fordulatokkal, választékos nyelven fejezi ki magát. Ugyanez vonatkozik a mai figurák bemutatására, bár kisebb mértékben. A részeges tanító, orvosjelölt, a helyét megtalált nyomorék munkás, a volt prostituált vagy az új lakások lakói (Karcsiéktól a Csengős Franciig) irodalmilag hitelesebben megírt alakok, de arra nem eléggé alkalmasak, hogy reprezentálják a Valériatelep izgalmas történetét. Amit pedig közben a Valériatelep családi viszonyairól, a nők akkori és mai szerepéről mond a könyv, az kissé hevenyészett. Érdekes fejezet viszont a gyerekekkel foglalkozó rész, azoknak a kérdőíveknek a feldolgozása, amelyek bemutatják a valériatelepi családok megváltozott életét.

A szociografikus feldolgozás korlátait mutatja ebben a könyvben az is, ahogyan a telepiek életének sajátosságait vizsgálja az író: leírja például azt az érdekes jelenséget, hogy milyen élénken él a telep mikro-történetében, az emberek emlékezetében néhány excentrikus figura mint például a fehérorosz emigránsok története. Azt azonban, hogy kik a mai ideálok, mire emlékeznek a közelmúltból, már nem tudjuk meg. Érdekes felismerés az a tény, hogy a telepi családokból a fiúk mentek el, és helyettük a lányok hozták a férjeiket a családba. Okos és szellemes meglátásai vannak a nők áldozatos és hősiszerepéről, de mindennek a mélyebb elemzése hiányzik a könyvből. Vannak a szerzőnek tévedései is. Nem állja meg a helyét például az a nézete, hogy a telepen nem alakult ki saját kultúra, mert megakadályozta azt a városi civilizáció. Ebből a városi civilizációból a telepen édeskeveset kaptak, a város peremén élők életének művészi kifejezése pedig megtörtént József Attila és Derkovic Gyula által, és önmagában semmit sem jelentene, ha a telepen lakók közül akadt volna néhány nótaszerző vagy fúzfaköltő. A telepiek életét, gondjait, vágyait és harcait helyettük és értük József Attila mondta el. (Tartozunk az igazságnak azzal, hogy az egyes fejezeteket a jól kiválasztott József Attila sorokkal vezeti be az író.)

Szamos Rudolf könyve ügyes és bátor kezdeményezés és nagyon jó lenne, ha a rokonszenves író folytatná munkáját és az általa gyűjtött gazdag anyagból mélyebb és hitesebb elemzést kapnánk a barakk-lakók — szerencsére egyre inkább a múltba süllyedő — életéről. Jó lenne tudni arról, hogyan éltek a telepi családok, milyen volt szülők és gyermekek viszonya, mit jelentett a telepi közösség és így tovább. Az író felkészültsége azt a reményt kelti, hogy mindezt meg fogja még írni.

3. Földeák János : Pesterzsébet

Az ismert és neves költő tanulmánya szűkebb hazájáról, Pesterzsébetéről a Kortárs című irodalmi és kritikai folyóirat 1960 decemberi számában jelent meg. Ez az írás is a történelmi fejlődéssel kezdődik és megmutatja Pesterzsébet növekedését 1900-tól, — amikor még 16 000 lakosú nagyközség volt — a közel százezer lakosú mai városig. Mindezt összefüggésben a főváros iparosodásával, a peremvárosok kialakulásával, a főváros negyedik övezetének, — a belváros, a polgár városok, a gyár-

negyedek után a külső proletárövezetek — megszületésével. (Egy szellemes és rövid beszűrés a tanulmány egy más helyén bemutatja a régmúltat is, a település pre-hisztórikus történetét, az első történelmi dokumentumokat 1067-ből, a város történetét 1919-ig, Lenin-városig.) Meggyőző és szellemes annak a kettős folyamatnak ábrázolása, amely Pesterzsébet lakosságának felduzzadását eredményezte. A nyomorgó szegényparasztok a fővárosba törekedtek, s ezen az úton az első állomáshely a város lett. Ugyanakkor a pesti munkások képtelenek voltak megfizetni a drága lakbért és kiszorultak a fővárosból. Maguk építették vályogházaitak legtöbbször, hiszen első generációs emberek lévén jól emlékeztek a falusi építkezésekre. Így alakult ki Pesterzsébet, az „ágyrajáró város”, „a proletár nagyszálloda”, ahogy a néphumor annakidején keresztelte. Nagyon érdekes az a mód, ahogyan megrajzolja a telek-spekulációt, a parcellázást, a természetes magyarázatot az erzsébeti közlekedés, az elhanyagolt utcák keletkezésére. A városnak nem volt saját temetőjére, kölcsön kellett kérnie a szomszéd községektől. Összesen tizenhét közkútja volt és utcáinak negyedrésében nem volt közvilágítás. Jó, ha olvashatunk ilyen hiteles leírásokat az úgynevezett liberál-demokratikus politika „érdemeiről”, és megértjük a felszabadulás előtti időszak örökségének értelmét. Vissza kell térnünk rá újra és újra, mert olyan nagy a csődömg, amelyet kaptunk, és mert sok tekintetben meghatározza lehetőségeinket és fejlődésünk irányát is. Erzsébeten ránk várt a csatornázás, az utcakövezés, a közvilágítás megteremtése, lakás és iskolaépítés, közlekedés, minden, amit évszázadok mulasztásaiból évek alatt kellett pótolni. Földeák tanulmánya végén röviden foglalkozik a pesterzsébeti ipar jellegével, az egészségügyi kérdésekkel, a kereskedelmi viszonyokkal és a kulturális, művelődési helyzettel. Ez a rész azonban hevenyészett, csupán adatfelsorolás. Ahol a szociografikus leírás véget ér, ott kezdődhetne a szociológia. A tanulmány például felveti azt a kérdést, vajon miért van az, hogy Erzsébeten, ahol annyi munkás él, alig volt és van gyárépítkezés. A kérdés azonban válasz nélkül marad. Ez a példa csupán egy a sok közül. A jószemű és érzékeny író, akit szeretet és érdeklődés tölt el a városa iránt, meglátja és felteszi a kérdéseket, azzal, hogy „érdemes lenne mindezt mélyebben megvizsgálni és elemezni”. A válaszadás azonban a szociológusokra vár majd.

*

A három írás egyenkénti elemzése is bizonyítja a kiinduló tételt: módszereit tekintve hasonló művekről van szó. Mindhárom írásban találkozunk statisztikai anyaggal és az adatokat többé-kevésbé összefüggéseikben is vizsgálják. Mindhárom írás igyekszik a kutatott település fejlődéstörténetét adni, igyekszik megrajzolni a földrajzi viszonyokat és a település keletkezésének okait. Várpalota faluból nagyváros, Pesterzsébet „menhelyből” kertváros, Budapest egyik kerülete lett, a barakkváros csaknem teljesen eltűnt. A felszabadulás éles cezurát jelent mindhárom helység életében. A szerzők egyaránt azon igyekeznek, hogy bemutassák az adott lakásvizonyokat; és szélesebben is ábrázolják a viszonyokat, kiterjesztve vizsgálatukat a világitásra, vízellátásra, közlekedésre és a mikroviszonyok, például a lakásberendezés kutatására is. Mindhárom munka foglalkozik az életviszonyok változásaival, a politikai nézetek, az egészségügyi állapotok, a kereskedelem, a táplálkozás, a kultúra helyzetével. A kérdésekre és a válaszokra egyaránt a pártosság a jellemző, legalábbis túlnyomórésztben. A feldolgozás módszere változatos és az irodalmi eszközökön túl elsősorban a leírás és a statisztika az, amit használnak.

Az emberi viszonylatok szociológiai elemzésére azonban alig kerül sor. Olyan tudományos módszerrel, vizsgálattal, felméréssel, kísérlettel, amely a felületen túlmenne, nem találkozunk.

A felszabadulás előtt a szociográfia felvirágzásának kiváló írók egyéni érdeklődésén, írásművészetén, szubjektív képes-

ségein túl olyan oka is volt, hogy a faszizmus viszonyai között társadalomtudományi módszerekkel, a marxista szociológia eszközeivel a kor égető problémáit kutatni nem volt szabad. Nem véletlen, hogy a munkásosztály életéről csak néhány agyoncenzurázott írás szólhatott. A szociografikus irodalom minden értéke mellett is: *a szociológia helyett, mint annak pótléka jött létre*. Amikor 1956-ban a jobboldal és a revizionisták a szociografikus irodalom rehabilitálásáról beszéltek és újramegindítását sürgették, a marxista társadalomtudomány *helyett* és *azzal szemben* követeltek szociográfiát.

Ma, amikor föllendülőben van és a szocialista országokban szerte nagy erővel bontakozik ki a marxista szociológia és a szociológiai vizsgálatokat, kutatásokat támogatja és ösztönzi a párt és a kormány is, más előjellel, új módon jelentkezik a szociografikus irodalom iránti szükséglet. Azt szeretnénk, ha írók és publicisták művelnék a szociografikus irodalmat, ha virágozna szélesen és gazdagon a szociológiai kutatások mellett és kiegészítéseképpen. A szociográfia hasznos lehet, ha a maga keretei közt a maga helyére téve művelik, mint tényeket közlő, adatokat hozó segédtudományt és mint az irodalom részét. Aki azonban a társadalom törvényeit kutatja, a társadalmi viszonyok ható erőkre kivekér az okokat keresi, a miérteket vizsgálja, a jelenségtől a lényegig, és az ősszéles körű megismeréséig, a marxizmusig.

Szántó Miklós

Varga Tamás: Matematikai logika kezdőknek I.

(Tankönyvkiadó. Budapest 1960. 166 o.)

Ez év elején jelent meg a Tankönyvkiadónál Varga Tamás nagy érdeklődéssel fogadott, Matematikai logika kezdőknek című könyve. Jelentős kísérlet ez arra, hogy a matematikai logika egyik alapvető fejezetét, az ítéletkalkulust, mélyebb matematikai és logikai előismerettel nem rendelkező, széles közönség részére hozzáférhetővé tegye. Láthatóan ez a könyv célkitűzése.

A matematikai logika iránt megnyilvánuló nagyfokú érdeklődés teljesen érthető és további gyorsütemű növekedésével lehet számolni. Erre mutattak már a néhány éve nálunk és külföldön lezajlott viták is, amelyek a matematikai logikára vonatkozó elvi kérdések körül forogtak. A viták során lényegében sikerült megszabadítani a mate-

matikai logikáról alkotott nézeteket egy sereg káros előítélettől, amely akadályozta fejlődését. A viták ugyanakkor már utaltak a matematikai logika megnövekedett és merőben újszerű szerepére.

Itt most csupán ennek a szerepnek egyetlen aspektusát kívánjuk megemlíteni, összhangban a könyv szerzőjével. Ha a matematikai logika gyorsan növekvő szerepét és nehezen túlbecsülhető perspektíváját akarjuk jellemezni, akkor az ezernyi jellegzetes példa közül elegendő a műszaki alkalmazásokban betöltött szerepére és az itt felmerülő lehetőségekre utalni. Hiszen pl. a szinte korlátlan számú területen alkalmazható gyorsműködésű, programvezérlésű elektronikus számológépekben — túl azon, hogy tervezésük és szerkesztésük

lehetetlen matematikai logikai ismeretek nélkül — tulajdonképpen matematikai logikai műveletek instrumentálnak, és ezekre vezetik vissza az aritmetikai műveleteket is. Beszélhetnénk ugyanis a speciális logikai gépekről, amelyeknek lehetőségeire példaként megemlítjük, hogy konkrétan felmerült már az elméleti jellegű matematikai problémák megoldására és az ennek során kapott tételek bizonyítására való alkalmazhatóságuk kérdése. E példák csupán a helyzet jellemzésére szolgálnak, mindössze egy szempontból emelve ki a matematikai logika jelentőségét. Tegyük még hozzá, hogy filozófiai szempontból is állandóan és fokozódóan növekszik szerepe: egyfelől a dialektikus logika kiépítésére való törekvések kapcsán, másfelől igen sok újkeletű természettudományos eredmény értelmzésénél.

Nem meglepő tehát, hogy mind a műszaki, mind az elméleti természettudományos, mind pedig a filozófiai és társadalomtudományi területek felől egyre növekszik az érdeklődés és a szükséglet a matematikai logika iránt. Sajnos e növekvő igényvel szemben csak kevés publikáció található magyar nyelven, és ezek is igen magas színvonalon íródtak.

Annál inkább becsülendő Varga Tamás vállalkozása. A matematikai logikába való bevezetés nehéz feladatának teljesítését tűzi ki könyve céljául. Ahogyan mondja, az a célja, hogy bemutassa a matematikai logika egy részét „közelről, részleteiben, működés közben”, nem pedig „madártávlatból”. Ennek kapcsán — előismereteket fel nem tételezve — sok fogalmat, logikai eljárást ismertet; lényegében ebben a kötetben, az ítéletkalkulust tárgyalja egyszerűsített formában, de a tudományosságot minden ponton szigorúan megőrizve. A könyv a maga elé kitűzött célt feltétlenül eléri. Különös érdeme, hogy a legkülönbébb területeken dolgozók haszonnal forgozhatják.

A könyvvel szemben szakmai kifogás nem merülhet fel. A szerző gondosan ügyel arra, hogy olvasójában helyes képet alakítson ki a tudomány terjedelméről, bonyolultságáról, jellegéről. Ezért bátran megmutatja a messzebbvezető problémákat és a nyitott kérdéseket. Közvetlen, mintegy beszélgető módon vezeti olvasóját egyre nehezebb részek felé, helyenként egyre beleszóva a várható, nagyon természetesnek ható kérdéseket és ellenvetéseket. A helyes, érdekes, önálló gondolkodásra serkentő feladatok sokasága szövi át a könyvet, kitűnően részletezett megoldásokkal. A könyv felépítése alkalmasnak tűnik arra, hogy a figyelmes olvasó birto-

kába jusson fontos matematikai logika tételeknek, és a leírottaknál többet is elsajátítson: nevezetesen a tudomány szellemét, bizonyítási módszerét stb. Kár, hogy a stílust helyenként zavaró szertelenség, furcsa szóképek (pl. cövekre erősített mínusz jel) és nem szerencsés szellemeskedések rontják. A felépítésben egyenlenségeket is megfigyelhetünk. Míg egyes fejezeteket túlságosan is részletez (pl. a műveletek ábrázolását), addig másutt nyomasztó tömörségbe tüközünk (pl. normálformák).

Ezek természetesen apró és mintegy külsődleges megjegyzések. Meg kell említenünk azonban néhány tartalmi problémát is.

A „Könyvünk tárgya” c. alfejezetben (12, 13. o.) a szerző — igaz, hogy első közelítésként — a következőket írja: „Tárgyunk ... a formális logika”. A logika „igazi erejét ... azóta kezdi megmutatni, amióta — különösen a múlt század közepétől kezdve — bekapcsolódott a matematika vérkeringésébe, átvette módszereit és technikáját. A logikának ezt az új, rendkívül termékeny irányát *matematikai logikának* szokás nevezni”. Mivel a szerző a következőkben erre a kérdésre nem tér vissza, és csupán méltatja az így meghatározott tudományt, az olvasó (ne feledjük el, a könyv kezdőknek íródott) arra van utalva, hogy a fenti meghatározásokra támaszkodjon a matematikai logika fogalmát, tárgyát illetően. A könyv utószavában (157. o.) azt olvashatjuk, hogy „a matematikai logikát nem tárgya, hanem módszere miatt illeti meg a „matematikai jelző”. Ez természetesen igaz, de a szerző megállapítása azzal a kitételével kapcsolatos, hogy a matematikai logika eredményei azért nem csupán a matematikára alkalmazhatók, mert „az emberi gondolkodás ... egy és oszthatatlan”.

Mindebből kifolyólag a szerző álláspontját a következőképpen jellemezhetjük. A logika — pontosabban a formális logika —, miután átvette a matematika módszereit és technikáját, mintegy átalakult matematikai logikává: ez lett fejlődési iránya. (Igaz, hogy ennek ellentmond egy a 13. oldalon található lábjegyzet, de a fentiekből ez következik.) Az utószóból vett idézet a formális logika és a matematikai logika tárgyának azonosságára utal. Ez az álláspont legalábbis vitatható, és nincs összhangban komolyan megindokolt véleményekkel. Itt többek között Kalmár László professzornak a Magyar Tudomány 1956. 7—12. számában megjelent „A matematikai logikáról” c. cikkére hivatkozhatunk (erre különben a szerző is

utal). Az első megállapítással kapcsolatban: a matematikai logika akkor válik tudományos irányzattá, majd tudománnyá, amikor a matematikában olyan logikai természetű problémák lépnek fel, amelyek a formális logika addig kidolgozott apparátusával nem oldhatók meg, ugyanakkor, amikor ezek a logikai problémák létfontosságúak egyes matematikai diszciplínák számára (pl. a halmazelméleti antinómiák). Az ezek megoldására való törekvés formálja a korábbi matematikai logikai gondolatokat önálló tudománnyá. A matematikai logika tehát sajátos belső matematikai problémákból női ki magát. Másfelül: a matematikai logika a logikának része, mert nem matematikai, hanem logikai kérdéseket vizsgál. Hangsúlyozzuk, *része* a logikának, a formális logikának is. Az még kutatás tárgya, hogy vajon a matematikai logika módszerei kiterjeszthetők-e a formális logika egészére, tehát olyan területekre is, amelyek alárendelt jelentőségűek a matematikai vizsgálatok szempontjából. Más szóval egyelőre csak annyit lehet mondani, hogy nem meríti ki — magasabb szinten — a formális logikát és tárgyuk sem esik egybe. Természetesen ez abban az értelemben igaz, hogy a formális logika tárgyának egy része (de nem az egésze) a matematikai logika hatáskörébe is tartozik. Továbbá a matematikai logika kérdésfeltevéseiben már dialektikus logikai problémák is tükröződnek. Ily módon a matematikai logika tárgya csak részben esik egybe a formális logika tárgyával, és viszont. (Természetesen az igaz, hogy a matematikai logika eljárásai nem szűkíthetők le csupán a ma-

tematikai megfontolásokra, s a szerző ezt könyvében kitűnően meg is mutatja.)

Végül még egy megjegyzés — előre bocsájtván, hogy itt csupán egy elvi álláspontot akarunk leszögezni bővebb kommentálás nélkül. A szerző ír néhány mondatot a *dialektikus logikáról*, de — helyesen — nem bocsátkozik semmiféle részletesebb jellemzésébe — mivel ez nem lenne összhangban célkitűzéseivel. De ezzel a néhány mondat-tal tartalmilag nem érthetünk egyet. Ugyanis az idézett helyen azt írja, hogy miután Hegel megalkotta a dialektikus logikának az alapfogalatait, Engels és Lenin lényegesen kiegészítette azokat. Nem hisszük, hogy erről van szó. A mai értelemben vett dialektikus logika elméleti alapjait a marxi filozófia teremtette meg. Ne feledjük el, hogy itt a logika tartalmi kérdései is számításba jönnek, ezért az alapját képező filozófiai rendszernek lényeges szerepe van. Továbbá a dialektikus logikának összhangban kell lennie a marxi filozófia egyéb ágaival, szerves filozófiai egységről van szó. Kiténik, hogy nem csupán lényegesnek nevezhető kiegészítések Lenin és Engels megjegyzései, mert közben „talpára állt” a dialektika, megfordult mindenütt a tartalom. Semmiképpen nem célnak a könyv 5 sornyi megjegyzését felnagytítani, vagy ebből következtetésekre jutni — de a szerzőnek ez a megjegyzése feltétlenül rektifikációt kívánt.

Nagy öröm forgatni Varga Tamás jól sikerült könyvét. Úgy véljük, sokan nagy érdeklődéssel várják a II. kötetet.

Székely Sándor

Ákos Károly: *Érzékeink világa*

(Gondolat Kiadó, Élet és Tudomány Kiskönyvtár)

A széles olvasóközönségnek szánt népszerű tudományos könyvek sorában nemrégiben jelent meg Ákos Károly munkája. A könyv a biológia egyik legizgalmasabb témájával foglalkozik. Tükrösképe ez a könyv is — ha csak egy részletet tükröz is — annak a valóban forradalmi mélységű és iramú előrehaladásnak, amely a tudomány fejlődését korunkban jellemzi.

Nem kétséges, hogy ezt a tendenciát nagyban elősegítette a tudomány fejlődésének az az ellentmondásosnak tűnő folyamata, amely egyrészt nagyméretű specializálásban, másrészt az egyes tudományágak határterületeinek egyre szorosabb érintkezésében — szinte azt mondhatnánk, egymásbanövésében mutatkozik meg. A

tudomány egyre újabb részekre való feltagolódása, amely új tudományágak egész sorának megszületéséhez vezetett, lehetővé tette, az analitikus munkának addig elképzelhetetlen elmélyítését. Ez engedte meg, hogy ma már vizsgálat tárgyává tegyék az idegsejtek működésének, az ingerület vezetésének, a receptorok tevékenységének fizikai, kémiai és elektromos jelenségeit, tehát szinte elképzelhetetlen finomságú folyamatokat.

Az a tény, viszont, hogy a tudományok határterületei egymásba nőnek, olyan új tudományágak megszületéséhez, illetve a már eddig is meglevők rohamos továbbfejlődéséhez vezet, mint a biofizika, a biokémia, a molekuláris anatómia, és

molekuláris élettan, és tucatnyi új ismeret-ág. Ezek az új tudományok a szintézisnek egy magasabb formáját valósítják meg. Még jobban és általánosabban bizonyítják, hogy az élővilág egységes rendszer, és hogy az élővilág folyamatait egymáshoz kapcsolódnak, és egymásra épülnek kétféle értelemben is. Egymásra épülnek kölcsönös mai kapcsolataikban, és egymásra épülnek fejlődésükben a múltat a jelenel és a jelent a jövővel összekötő hatalmas lánc egyes láncszemeiként is. Ha például azt tapasztaljuk, hogy az érzékszervek legfontosabb működésbeli jellemzői azok az akcióáramok, amelyek a látás szervének tevékenységét csakúgy jellemzik, mint a hallást vagy tapintást, akkor ebből nemcsak az élő szervezet alapvető egységére vonatkozóan vonhatunk le következtetést, hanem az érzékszervek kifejlődésének történelmi útján megnyilvánuló alapvető egységre is, amely a formák sokféleségén át is érvényesül.

Az a tény, hogy ma már eljutottunk idáig, hogy ilyen mélyre hatolhattunk az életfolyamatok elemzésében, nem utolsósorban a műszerek, a kutatási technika fejlődésének eredménye. Ez az újfajta technika, amit a radioaktív izotópok széleskörű alkalmazása, a sejt nagysághoz mért miniatűr vizsgáló és regisztráló eszközök használata jellemez, maga is egy napjainkban zajló folyamat a tudományos-technikai forradalom terméke és egyben előrelendítő ereje.

Végül — de elsőnek kellett volna foglalkozni ezzel — mindezek a folyamatok azért hathatnak úgy, ahogyan hatnak, mert a tudományos gondolkodást messze a marxista tudósok határán túl egyre inkább áthatja a valóság jelenségei szemléletének materialista és dialektikus módja. A dialektikus materializmus szemléletének és módszereinek széleskörű elterjedése megtermékenyíti a tudományos munkát, ami megmutatkozik mind a tudományos problémák bátor szellemű felvetésében, mind pedig a jelenségek folyamatának, összekapcsoltságának bonyolultságának jobb megértésében.

Akos könyve sok vonatkozásban illusztrálja a fejlődésnek ezeket a pozitív vonatkozásait. Az érzékszervek világát és az érzékelés bonyolult folyamatát úgy állítja eléink, hogy képesek vagyunk ezt a maga bonyolultságában fölfogni, ugyanakkor világos választ ad azokra a fő kérdésekre, amik a felvetődő problémákkal kapcsolatban elsősorban foglalkoztatnak bennünket. Milyen kérdések ezek?

A dolog természetéből következik, hogy egy ilyen könyvnek legelőször is arra a kérdésre kell világos választ adnia, hogy

mi az érzékszervek, az érzékelés szerepe az élőlény és a világ kapcsolatában, pontosabban az ember és a világ kapcsolatában. Vajon azoknak van-e igazuk, akik az érzékszervek állítólagos tökéletlenségeire hivatkozva az érzékszerveket a világ valóságos megismerése gátjaként igyekeznek feltüntetni. Akik szerint, nem vagyunk képesek megismerni a világot, csak szubjektív élményeinket, amelyek nem biztos, hogy pontos képet adnak a valóságról. Milyen módon érvel itt a könyv?

Legelőször is azt az érvet hozza fel, hogy milyen hallatlanul kis ingereket képesek az érzékszervek felfogni. Valójában nem tűnik-e csodálatosnak, hogy a szem egy tiszta éjszaka a 80 km távolságban meggyújtott gyufa lángját még észlelni képes? Vagy nem tűnik-e egy nagyon precíz műszerrel összehasonlítva is nagyon jó eredménynek, hogy az ember hallani képes a levegő molekuláinak 1/négymilliárdnyi (1/4000 000 000) cm kitérésű rezgése által keltett hangot? Ilyen finomságú ingerek felfogásának képessége azt bizonyítja, hogy az ember nemcsak arra képes, hogy a környezetről nagyjából tájékozódjon, hanem arra is, hogy nagyon finom megkülönböztetéseket tehesen.

A nagyon finom megkülönböztető képesség, az egésznek részletekre — mégpedig nagyon finom részletekre — való felbonthatósága csak az egyik oldala az érzékszervek működésének. A másik oldal: a lényeges elemek megragadása, annak a kiemelése, ami az élőlény fennmaradása szempontjából lényeges. Az érzékszervek működésének ez az oldala különösen kifejezésre jut abban a tényben, hogy nem elsősorban az állandó ingerek azok, amelyek az ingerületeket elindítják, hanem a környezet ingereiben beálló — bár még oly csekély mértékű — változások. Az érzékszervek e működési sajátosságát semmiképpen sem lehetne megmagyarázni, ha nem vennénk figyelembe az élőlénynek és környezetének állandó kapcsolatából adódó feltételeket. Valóban: a változás mozzanata az, ami új alkalmazkodásra készítet. A zsákmány megjelenése vagy az ellenség feltűnése ezek azok a mozzanatok, amelyek az élőlények léte szempontjából döntő jelentőségűek. Az az élőlény, amelynek érzékszervei a faj fejlődésének évmilliósi folyamatában akárcsak hajszálynyival jobban megfelelnek a feltételeknek, előnybe jut a többiekkel szemben, az pedig, amely az alkalmazkodásnak e hajszálynyi előnye helyett bizonyos hátránnyal rendelkezik az idők folyamán kikapcsolódik az élők versenyéből. Így és csakis így magyarázhatjuk azt a tényt, hogy az érzékszervek egész szerkezete elsősorban az ingerekben

megmutatkozó különbségek észlelhetőségének megfelelően alakult ki.

Ilyenformán az élőlény érzékszerveinek felépítéséből is következtetni lehetne a külvilágra, amelynek anyagából létrejött, és amely felépítését minden vonatkozásban meghatározta. Az érzékszerv nemcsak a környezet ingereinek felfogó szerve, hanem annak terméke is.

Nem lenne érdektelen végigkísérni az érzékszervek kialakulásának törzsfejlődési útját. Kitűnne, hogy zsákutcákon át, a fejlődés oldalágain sokszor megrekedve, de mégiscsak előre visz a fejlődés útja a leg-egyszerűbb fejlődési fokozattól, az általános ingerelhetőség fokozatától kezdve, egészen a bonyolultabb életkörülmények megkövetelte, bonyolultabb szerkezetű szervezethez fokáig. Sajnos e könyv mégiscsak nem is vázolja ezt az utat, csak néhány helyen utal rá. Ezt meg lehet érteni, hiszen a könyv terjedelme is korlátot szabott a közölhető anyagnak. Biztos azonban, hogy a kérdésre még vissza kellene térni, és egy másik könyvben a törzsfejlődés oldaláról vizsgálni a tényeket.

Ennek az egységes törzsfejlődésnek a nyoma világosan felismerhető az érzékszervek „nyelvének” egységességében. Arról van szó, hogy az érzékszervek alakjának, felépítésének végtelenül sok alakját tanulmányozhatjuk. E beláthatatlan sokféleségben is alapvetően egységes az a mód, ahogyan az ingerületek továbbbővülnek: nagyon gyenge elektromos jelenségek formájában. Hasonlóképpen ebbe a kategóriába tartoznak azok a tények, amelyek azt mutatják, hogy bizonyos festékanyagoknak milyen jelentős szerepük van az érzékszervek működésében, akár a szem ideghártyájának látóbíborára, akár pedig a hallószerv pigmentjére gondolunk. Egyébként úgy látszik, hogy éppen ezekben a festékanyagokban mennek végbe azok a külső ingerek indította vegyi folyamatok, amelyek az elektromos jelenségek sorát elindítják.

Az érzékszervek tevékenysége szintről szintre fejlődik, de egyben egyre körülhatároltabbá válik. Elkezdődik ez a folyamat például a szem optikai rendszerén, amely a külső világ ingereinek csak meghatározott hányadát vezeti el a szemfenéken levő ideghártyáig, folytatódik magában az ideghártyában, amelyek elemei olyan minőségűek, és olyan módon rendeződtek, hogy csak bizonyos fajta ingerek és ingererősségek behatására reagálnak olyan módon, hogy ez mint ingerület a szemidegen továbbvezetődik. Az ingerek legfelső szinten az agyban elemződnek és szintetizálódnak olyan elemekké,

amelyek végső soron meghatározzák az élőlény — jelen esetben az ember — válaszreakcióit a környezet ingereire.

A könyv is alapjában híven követi az érzékszervek működésében megfigyelhető analitikus-szintetikus módszert és így nagyon meggyőzően lépésről lépésre bizonyítja azt az alapvető fontosságú tételt, hogy érzékszerveink a valóságot tükrözik, és nem falat jelentenek az ember személyisége és a környezete között, hanem ellenkezőleg: összekapcsoló elemét jelentik ennek a viszonyoknak, az ember számára életfontosságú tükrét az objektív világ viszonyainak.

E tükör pontos működését biztosítja a fentebb már említett finom és sokféle biztosítékon túl az, hogy a szervezet rendelkezik a szabályozásnak, összehasonlításnak és ellenőrzésnek egy másik alapvető fontosságú eszközével is. Ezt az ellenőrző mechanizmust az agynak az a tevékenysége jelenti, hogy több érzékszerv egyszerre beérkező jelzéseit hasonlítja össze és értékeli. Ha ezek a jelzések az adott helyzetre vonatkozóan egybevágó képet adnak, úgy a szervezet reakciója gyorsabb és biztosabb irányú lehet, ha azonban az egyes érzékszervek jelzései (például a látásé és az egyensúlyozásé) különböznek egymástól, akkor a szervezet reakciója zavaros, ami például szédülésben, rossz közérzetben, általában az aktivitás csökkenésében jut kifejezésre.

Külön teret szentel a könyv az érzékszervek tevékenységében megmutatkozó hibalehetőségeknek, a hamis információk lehetőségének, amelyek ebből a forrásból fakadnak. Ez is nagyon fontos kérdés. Világnézeti jelentősége abban áll, hogy az érzékszervek működésében megmutatkozó viszonylag nagyon pontos alkalmazkodás tényét a vallás védelmezői a tökéletes teremtdői munka bizonyítékának igyekeznek feltüntetni. Ez tehát fontos teleológiai istenbizonyítéknak számít. A pontatlanságok és hibalehetőségek azonban az érzékszervek kialakulásának épp arra az oldalára utalnak, hogy a fejlődés folyamatában szerzett alkalmazkodottság viszonylagos és semmiképpen sem tökéletes. Alapjában a külső környezet és az ennek megfelelő szervrendszer kapcsolatának viszonylagos egyensúlyáról van itt szó. Olyan egyensúlyról, amely nagyjából megfelel az élőlény érdekeinek, a környezetszabta feltételeknek, amely azonban nem mentes a kisebb-nagyobb tökéletlenségektől és ellentmondásoktól sem. Olyan ellentmondásoktól, amelyek e kapcsolat elemeinek, a viszonyoknak állandó változásaiból adódnak. Viszont épp ezáltal bizonyítják az érzék-

szervek és a környezet közötti elválaszt-hatatlan kapcsolatokat.

Ákos Károly könyve e problémákat helyesen világította meg. Jelentős lépést tett előre ezzel nemcsak a tudományos népszerűsítés terén, hanem ezen túlmenően segített abban is, hogy egy nagyjelentőségű világnézeti kérdés tisztázásához hatásos érveket gyűjtött össze. Ezzel megkönnyítette filozófiai propagandistáink dolgát is, akiknek fegyverzetéhez nélkülözhetetlenül hozzátartoznak a természettudományok modern eredményei és ez eredmények dialektikus—materialista értékelése.

Ákos Károly könyve olyan sorozatban jelent meg, amelynek a széles néptömegekhez kellene szólnia. Ha ezt a mértéket alkal-mazzuk, akkor meg kell állapítani, hogy a könyv színvonala ennél magasabb — inkább az értelmiségi olvasóközönséghez szól — s ez hiányossága is. A mérleg azon-ban a könyv egészét tekintve nagyon po-zitív. A könyv megjelenése nagy haszna könyvkiadásunknak. Ez dicsérje a „Gon-dolat” Könyvkiadót, s egyben ösztönözze is hasonló fontos művek további kiadására.

Kocsis Ferenc

FOLYÓIRAT ISMERTETÉSEK

VOPROSI FILOSZOFII 1960. 12. SZÁM

B. M. Kedrov: A történelmi és a logikai a tudományos megismerés fejlődésében

A cikk célja a fizika és kémia történeté-nek fő periódusait feltárva megmutatni a történelmi és a logikai kapcsolatát a tudomá-nyos megismerés fejlődésében.

Bevezetőben a szerző rámutat a törté-nelmi és logikai belső egységére a tudomá-nyos megismerésben: a logikai nem más, mint a minden véletlen mozzanattól meg-tisztított történelmi, a logikai a megismerés történelmi fejlődésének egymást követő fokait, csomópontjait fejezi ki. A dialek-tikus logika kategóriái e csomópontok fogalmi kifejezései.

Mindenfajta megismerés általános me-nete a közvetlen érzékelés, az analízis és a szintézis hármias lépcsőfokán át valósul meg. Történelmi és logikai fent jellemzett kapcsolatából következik, hogy bármely tudományág történeti fejlődésében feltár-ható, nyomkövethető ez a — közvetlen tapasztalás, analízis és szintézis folyamatá-nak értelmében vett — logikai fejlődés is.

A fizikai és kémia történetét 6 periódus-ra bonthatjuk. Ezek közül az első kettő (e tudományok keletkezésének kora, az egész ókor és a középkor kb. a XV. sz. közepéig) egészében a közvetlen tapasztalás stádiumaként jellemezhető. Az áttérés az analízis szakaszaira a középkor végétől a termelés és a technika viharos fejlődésétől indítatva bontakozik ki. Önálló tudománnyá a fizika és a kémia tulajdonkép-pen csak fejlődésének negyedik szakaszá-ban, a XVII. sz. első, illetve második felé-től kezdve válik. Ez egyúttal a kifejlett analízis periódusa is, amelyben éppen az egyes szaktudományok merev elkülönülése és az egyes tudományágakon belül is a gondolkodás metafizikus voltára jellem-

zően az összefüggéseiből kiemelt részletek tanulmányozása uralkodik. Az utolsó két szakasz — a XIX. század végéig, illetve a XIX. sz. végétől napjainkig terjedő sza-kaszok — ezzel szemben kifejezetten a szin-tézisre való áttérést, illetve a már fejlett szintézis stádiumát jelentik. Egyrészt az egyes szaktudományok közötti merev ha-tárok feloldódása, másrészt 1895-től kez-dődően behatolás a mikrovilág eddig ismeretlen területére — ezek a legjellemzőbb vonásai a modern fizikának és kémiának, az elméleti szintézis korszakának, amikor is az összefüggések különböző rendszerébe helyezük vissza az analitikus módszerrel korábban egymástól elszakított, izolált részleteket.

A fizika és kémia történetében is ki-fejezésre jut tehát a tudományos megisme-rés három fázisra bontható logikai menete, de természetesen sem az egyes szakaszokat nem lehet mereven elválasztani egymástól, sem a fizika és kémia történetének periódusait az egész természettudományos fej-lődésből kiszakítva vizsgálni.

A fejlődés hármias fokozatában kifeje-zésre jut a megismerés előrehaladásának dialektikus volta: a szintézis tulajdonkép-pen tagadása a közvetlen tapasztalatot tagadó analízis szakaszának, mintegy visz-szatérés — de magasabb fokon — a meg-ismerés kezdeti fokára jellemző egészhez.

V. V. Nyikolajev: A szocialista államiság átfejlődése kommunista társadalmi öngaz-gatássá

A XXI. kongresszus útmutatásai alap-ján a szerző a kommunista építés fontos elméleti problémáját: a szocialista állam fejlődésének és az állam elhalásának kér-dését vizsgálja.

A kommunizmus felépítésével a társadalmi gazdasági alapja is, a felépítmény is gyökeresen átfurmálódik. A felépítmény — az osztálytagozódás megszűntével — elveszti politikai jellegét. A kommunizmus világméretű győzelme után az állam és így az államok közötti viszonyokat kifejező politika is elhal (jóllehet a nemzeti különbségek teljes eltűnése hosszabb és előreláthatólag az államot túlélő folyamat lesz).

Az állam elhalásának kérdése egybeesik a szocialista államiság kommunista társadalmi öngazgatássá való átfejlődésének kérdésével, minthogy a kommunizmus természetesen nem anarchiát, hanem minden eddiginél magasabbrendű társadalmi szervezethez vezet.

A szerző a szovjet társadalom államszervezetének és a társadalmi tömegszervezetek szerepének alakulását, fejlődését elemzi.

Az államszervezet különböző láncszemeihez ebből a szempontból differenciáltan kell közeledni. Legfontosabbak kétségkívül a szovjetek. A szovjetek választott, demokratikus, a dolgozó tömegeket képviselő államhatalmi szervek. Szerepük a kommunista építésben egyre nő. Olyan tényezőkben nyer ez kifejezést, hogy hatókörük, tevékenységük tartalma szélesedik, a szovjetek állandó bizottságainak száma szaporodik. A szovjetek a nép önkormányzásának szervei a szocializmus körülményei között, és mint ilyenek, jelenleg még állami, politikai jelleggel bírnak.

A cikk megvizsgálja a minisztertanács és a különböző végrehajtó szervek fejlődési perspektíváit, majd a társadalmi szervezetek közül a szakszervezeteket és a kolhozokat kiemelve, ezek szerepét és jelentőségét elemzi.

A szakszervezetek igen kiterjedt feladatokkal és hatókörrel rendelkeznek. Részt vesznek termelési tervek, normák kidolgozásában, szervezik a szocialista versenyeket, ellenőrző funkcióik vannak stb. Szerepük növekedése arra mutat, hogy a kommunista társadalomban valóban a gazdasági apparátus fő bázisává válnak.

Falun a legnagyobb tömegeket átfogó szervezet a kolhoz. Fejlődése gazdasági vonatkozásban úgy alakul, hogy a kolhoz osztatlan alapjának növekedésével egyre nagyobb e társadalmi tulajdon súlya falun; másrészt a kolhoz olyan kötelezettségeket vállal magára, amelyek eddig közvetlenül az államot terhelték (kulturális befektetések, építkezések stb.).

A cikk azután a Komszomol szerepével foglalkozik, majd utal a kommunista párt vezető szerepére a kommunista építésben és arra, hogy a párt előreláthatólag megmarad és tevékenykedni fog a kommunista társadalom meghatározott szakaszán is mindaddig, míg az egész nép kommunista tudatának színvonala az élcsapat színvonalára emelkedik, és a társadalmi öngazgatási szervek elsajátítják a pártnak a vezetésben és építésben szerzett hatalmas tapasztalatait.

VOPROSI FILOZOFII 1961. 1. SZÁM

A., G. Harcsev: A szocialista család erkölcsi lényegéről

A család elementáris szociális sejt, „társadalmi molekula”, amely szinte megismétli, újratermeli magában a társadalmi élet sokoldalú, bonyolult arculatát. Ennek a szociális egységnek az erkölcsi arculatát elemzi a cikk írója. Először a családnak a szociális jelenségek közt elfoglalt helyét elemzi. Megállapítja, hogy bár a családnak biológiai alapjai vannak — mégis egész tartalmát figyelembe véve társadalmi jelenség. Mint elemi részecske visszatükrözi a társadalom gazdasági létét, s a társadalmi formációk és termelési viszonyok változásával maga is változik.

A család társadalmi elemei közé első sorban gazdasági-ökonómiai tevékenysége tartozik. Ezek a családi viszonyok objektívek, anyagiak, s így a társadalmi lét körébe tartoznak.

A család lelki tevékenysége, a lelki viszonyai ideológiai és pszichológiai olda-

lakra oszlanak. Ebből az következik, hogy a családi viszonyok erkölcsi tartalma nem meríti ki a család lelkiéletének egész mi voltát. A társadalom fejlődésének folyamán a családi élet különböző oldalai közti kölcsönhatás, állandó változás, eltolódás áll fenn. A proletár és szocialista család életében elsősorban a lelki és ezen belül is az erkölcsi faktorok játszanak döntő szerepet.

Ezek után a cikk a szocialista monogámia erkölcsi alapjait tárgyalja. Bizonyítja a monogámia történelmi szükségszerűségét, s adatokkal támasztja alá azt a tényt, hogy a szovjet család nem érdeken, hanem szerelmen alapszik.

A szocialista család alapja a szerző véleménye szerint a szerelem és a családi kötelesség dialektikus viszonya. Itt megszűnik a magántulajdonon alapuló monogám család antagonizmusa: a szerelem és a kötelesség ellentéte. De ez nem jelenti azt, hogy a szocialista társadalomban a szerelem mindig egybeesik a családi köteles-

séggel. Majd elemzi a szenvedélyes szerelem, a szerelem és a kötelesség intenzitásának fokait. A kötelességtudat a családi viszonyok megszilárdításának egyik fontos faktora. Ugyanakkor a családi kötelességet nem szabad teljesen azonosítani a társadalmi kötelességgel. A szerelem bizonyos esetekben „fellázadhat” a családi kötelesség ellen, de a társadalom iránti kötelesség minden érzésnél előbbrevaló. Ebből következik, hogy a szocialista erkölcs szerint a család nem felbonthatatlan egység.

Ezek után a szocialista család erkölcsi tevékenységét elemzi. A szocialista család egyik funkciója, a gazdasági-ökonómiai funkció az előzőekhez képest jellegben is megváltozott és háttérbeszorult. A család társadalmi aktivitása régen főképpen a gyermeknevelés funkciójában merült ki. A szocializmusban a gyermeknevelés a család és a társadalom közös feladata. A családi nevelés azonban megmaradt, mert olyan sajátossággal rendelkezik, amely csak a családban lehetséges (ez a nevelés a legemócionálisabb, a gyermek itt kapja meg a legelső benyomásokat a világról, a család állandó és minden területre kiható ráhatással bír).

A szocialista család erkölcsi tevékenységének másik fontos területe: a családtagok egyéni boldogságának biztosítása. Itt a szerző mélyrehatóan elemzi a boldogság fogalmát s rámutat, hogy nincs külön „magán”- és „társadalmi” boldogság; az egyéni és társadalmi boldogság egységet alkotnak.

K. A. Svaremann: A neopozitivizmus megemlékezése az etikáról

A jelenkori burzsoá filozófiai irányzatok közül egyik sem kezeli az etikai problémák tudományos megoldását olyan nyílt nihilizmussal, mint a neopozitivizmus. Ahogyan a neopozitivizmus a filozófia alapvető feladatát a tudomány nyelvének logikai elemzésében és a tudományos ítéletek jelentésének magyarázatában látja, úgy az etika alapvető feladatát is az etikai terminusok logikai szemantikai elemzésére redukálja.

A neopozitivizmus szerint az etika két részre válik: normatív vagy teoretikus etikára, amely az etikai normák és erkölcsi értékelés jellegével, tartalmával foglalkozik, és empirikus etikára, amely az emberek erkölcsi nézeteit és cselekedeteit írja le. Szerintük az utóbbi a társadalmi pszichológiához és a szociológiához tartozik, az előbbi pedig nem lehet tudomány, mivel a valóságos élet tényei és az etikai elméletek között nincs semmiféle összefüggés, ez csak „metaetika”.

A neopozitivisták az etikai fogalmak logikai elemzése során arra a következtetésre jutottak, hogy ezeknek a fogalmaknak az empirikus tények világában semmi sem felel meg, tehát ezek a fogalmak semmit sem nyújtanak a tények megismeréséhez. Az etikai kategóriákból szerintük minden térbeliség hiányzik.

Ezek a fogalmak és ítéletek pusztán az emóciók kifejezésére szolgáló értékelő fogalmak és ítéletek. A neopozitivisták szerint az erkölcsi értékelés tisztán szubjektív, meg van fosztva minden objektív alaptól — éppen ezért az értelem segítségével nem lehet megmagyarázni. Észreveszik és egyetértenek a szubjektív idealista etika képviselőivel abban, hogy a különböző osztályok és emberek különbözőképpen értékelik a tényeket. A neopozitivisták bírálják a relativizmus szubjektív kritériumát s bebizonyítják, hogy az etikai értékelés szubjektív kritériuma az etikai relativizmushoz vezet. De ők sem teszik fel azt a kérdést, hogy objektíve melyik értékelés helyes és melyik helytelen. A szubjektív kritérium tarthatatlanságát egyik érvként használják fel saját elméletük alátámasztására, mely szerint az etikai ítéleteknek nincs tudományos tartalmuk, hogy az etika nem tudomány. Véleményük szerint ebben különböznek az erkölcsi normák a tudományok törvényeitől.

A valóságban a helyzet egészen másképp áll. Az erkölcsi élet tényei valóban különböznek a természet tudományos tényeitől. Az előbbieket egy meghatározott viszonyt fejeznek ki az emberek és az osztályok között, éppen ezért szociális jelleggel bírnak. E tények vizsgálatánál ezeket mi nemcsak konstatáljuk, de értékeljük is. S valóban ilyen értelemben van különbség az erkölcsi normák és a tudományok törvényei között. De az etika támaszkodhat és kötelez is a tényekre támaszkodni, s azokat törvényszerű fejlődésükben vizsgálni, s ebben az értelemben elvileg semmi sem különbözteti meg a többi tudománytól. Továbbá az etikai normák, érzések, emóciók vizsgálata bizonyítja, hogy ezek objektív, az emberek tudatától és akaratától független társadalmi viszonyok kifejezői. Így a normák kifejezve a társadalom és egy adott osztály akaratát megegyezhetnek vagy ellentmondhatnak a társadalom fejlődésének szükségszerűségével, amely objektív független az emberek akaratától és tudatától. Az erkölcsi normák az első esetben igazak, a másodikban hamisak. Tehát az erkölcsi normák igazságát és hamiságát tudományosan lehet bizonyítani, és az etikának mint tudománynak, éppen ez a feladata.

Továbbá a szerző a neopozitívizmus etikai elméletének szociális tartalmát, gyakorlati következtetéseit elemzi. Megmutatja, hogy objektíve ez az elmélet a relativizmushoz, morális cinizmushoz vezet. Ha szubjektíven egyes képviselő, így pl. Ayer a békeharc híve is, objektíve ez az elmélet csak kárt okoz, dezorientálja az emberek erkölcsi tudatát.

A. N. Leontyev: Az emberi pszichikum szociális természetéről

A cikk alapját a szerző 1960-ban a XIV. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszuson, Bonnban tartott előadása képezi. A szerző felvázolja a mai burzsoá pszichológia két ellentétes irányzatát és a szociálpszichológia ellentmondásait. Elemzi a szovjet pszichológiai tudomány fejlődését és e fejlődésben megnyilvánuló egyoldalúságait. Megállapítja, hogy a 40-es években a pszichológiai folyamatok kidolgozásánál megengedhetetlenül kevés figyelmet fordítottak a fiziológiai mechanizmusra, majd ezt követően az ellenkező hibába estek. Így alakult ki az a hibás alternatíva, hogy a pszichológia, amely „fentről” indul el, csak a „speciális emberi” problémákkal foglalkozik, vagy a pszichológia, amely alulról indul el, csak a legegyszerűbb folyamatok analitikai és genetikai vizsgálatával foglalkozik. Ismét létrejött a pszichikum kettéosztottsága. A valóságban pedig a feladat az, hogy az emberi pszichikum minden problémáját egységes módszerrel közelítsék meg. Ennek egyetlen lehetséges módja, ha kiterjesztjük az emberi pszichikum társadalmi-történelmi jellegének marxista gondolatát az összes lelki folyamatokra és jelenségekre.

Az emberi pszichikai funkciók és képességek kialakulása egészen sajátos módon megy végbe, ez a sajátos forma az előző nemzedék tapasztalatai elsajátítási folyamatának formája. A tapasztalatok átadása és elsajátítása nem morfológiai, biológiai öröklés útján megy végbe, hanem sajátos módon: külső-tárgyi, exoterikus formában, az alkotó munka alapján.

Ez az emberi pszichikum kialakulásának sajátos módja. Ez azt jelenti, hogy a

pszichikumban levő összes folyamatok és jelenségek nem öröklődnek, hanem az ember élete folyamán alakulnak ki. Ennek a folyamatnak három feltétele van:

Az első feltétel — biológiailag öröklött adottságok, sajátosságok, amelyek lehetővé teszik az ontogenezisben a képességek kialakulását.

A második feltétel — az embert körülvevő világ, amelyet a számtalan megelőző nemzedék munkája és harca hozott létre. Az individuum amikor belép az életbe nem „a semmibe” (Heidegger), hanem az őt körülvevő objektív világba lép be. Ez a világ hozza létre az emberi pszichikum emberi tartalmát. Azonban ahhoz, hogy a környezet emberi tartalma kibontakozzon az individuum előtt, szükséges, hogy ő maga is aktív tevékenységet fejtessen ki. Csak ebben a tevékenységben alakulhat ki pszichológiája. Az individuum tehát nem egyszerűen a világgal szemben „áll”, hanem élete aktív adekvát tevékenység kifejtését követeli meg. Ez a folyamat nem biológiai alkalmazkodás, hanem elsajátítási folyamat.

A harmadik feltétel, hogy az individuum viszonyát a környezethez megelőzze az emberekhez való viszonya. A társadalomban ez a feltétel mindig adott. Az individuum, a gyermek nem egyszerűen „bele van dobva” a világba, hanem az őt körülvevő emberek vezetik be ebbe a világba.

Tehát, amíg az állatvilágban biológiai öröklődésről beszélünk, addig az ember, a társadalom által felhalmozott tapasztalatot nem biológiai öröklessel, hanem elsajátítási folyamattal éri el.

Ez a specifikuma az emberi pszichikum kialakulásának. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy visszatérünk az ember fel fogásához mint „tabula rasa”-hoz. Itt csak arról van szó, hogy a kultúra fejlődésének történelmi eredményeit a gyermeknek magának kell elsajátítania oly módon, hogy közben felhasználja saját individuális sajátosságait, természeti adottságait.

A szerző ezeket az elvi következtetéseit a marxizmus alapvető tételeiből kiindulva és a konkrét pszichológiai kísérletei alapján vonta le.

KOMMUNYISZT 1961. 1. SZÁM

B. Bihovszkij: A filozófia területén megnyilvánuló két tábor harcának néhány sajátossága a jelen korban

A materializmus és az idealizmus közötti harc a társadalmi alakulatok változásával a tudományos nézetek növekedésével ál-

landóan más arcot ölt. Változik nemcsak a harci terület, a tárgy, változnak a harci fogások, módszerek is. A marxizmus megjelenése óta az idealizmus fő ellensége a dialektikus materializmus. Azonban az idealizmus képviselői a marxizmus elleni harcot a különböző korszakokban más és

más módszerekkel vívják. Eleinte elhallgatással, figyelmen kívül hagyással próbálták a marxizmus forradalmasító hatását a tömegek előtt eltitkolni. Miután a marxizmus e módszer ellenére elterjedt, új fogáshoz folyamodtak: lebecsüléssel, gúnyjal nyilatkoztak róla. Olyan primitív filozófiaként ábrázolták, amelyet lényegében a mechanikus és vulgármaterializmus-sal azonosítottak.

Az utóbbi 10—15 évben a marxizmus elleni harc mennyiségileg és minőségileg is gyökeresen megváltozott — írja a szerző. Cikke célja a megváltozott helyzet, megváltozott módszer néhány sajátosságának feltárása. Az új helyzetben nem a tartalom, hanem csak a harci forma változott. A marxizmust ma is az idealizmus talajából kiindulva bírálják, megmaradt a szenvedélyes gyűlölet a materializmus ellen, de megváltoztak a harci fogások, a kritikái manóverek.

A cikk írója szerint ezek a következők:

1. A marxizmusnak nemcsak külső, hanem belső immanens bírálata. Ennek a célja az, hogy a marxizmusban, s a marxizmus klasszikusai között valamilyen lehetséges ellentmondást fedozzenek fel.

2. A marxizmus immanens kritikája mellett új módszerként jelenik meg az idealistáknak azon igyekezete, hogy elrejtse, elbújtasza idealizmusukat, s valami harmadik-utas talajról támadjanak.

3. Az új helyzet alapján, az új módszerek alkalmazásával a marxizmus idealista burzsoá bírálói és a kommunista mozgalmon belüli revizionizmus képviselői szoros szövetséget kötöttek. E két ellenséges irányzat egymást támogatja, egymást kiegészíti: Így a marxizmus ellenségei bármilyen formai eltéréssel is, de egységes antimarxista frontot alkotnak.

A cikk írója ezután ezeket az általános sajátosságokat az egzisztencialista Sartre és a revizionista Lefebvre elméletén keresztül konkrét analízissel bizonyítja be; majd felhívja a marxista filozófusok figyelmét a megváltozott helyzetből eredő új feladatokra.

G. Gak: Kommunizmus és személyi tulajdon

Marx és Engels, a tudományos kommunizmus kidolgozói nem adtak örök, minden időre szóló befejezett ideált. Véleményük szerint a kommunizmus reális, állandóan változó, fejlődő, tökéletesedő folyamat. Élesen elleneztek a jövő társadalmát érintő konkrét kérdések felvetését és a

válaszok előlegezését. Azonban ma már a Szovjetunióban a kommunizmusra való áttérés idejében természetesnek tűnnek ezek a konkrét kérdések. Érthetővé válnak, hogy a kommunizmus építésének jelenkori szakaszán növekszik az érdeklődés ezen problémák iránt. Egyik ilyen kérdés, amely közvetlenül érint mindenkit, a személyi tulajdon problémája a kommunizmusban.

A szerző először a marxista filozófiában jellegzetes megkülönböztetést vázolja fel a termelési eszközök *magántulajdona* és a használati tárgyak *személyi tulajdona* között. Majd a burzsoá ideológusok rágalmazásával szemben megállapítja, hogy a marxizmus klasszikusai mindig elismerték, bár a jövő társadalmá a termelési eszközök társadalmi tulajdonán fog alapulni, de nem fogja megszüntetni a használati tárgyak egyéni elsajátítását, a személyi tulajdont. A szerző ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy a személyi tulajdon megőrzése a kommunizmusban nem jelenti azt, hogy a szükségletek kielégítése csak az egyéni elsajátítás formájában merül majd ki. S ezután felvázolja a szükségletek kielégítésének különböző formáit. Ezek: a szükségleti tárgyak *közös használata*, *egyéni használata* és azok *egyéni elsajátítása*.

A kommunizmus, a társadalmi tulajdon alapján a szükségletek kielégítésének különböző formái csak a használati tárgyak jellegétől és maguknak a szükségleteknek természetétől fognak függni.

A használati tárgyak jellege a termelés állapotától függ. Pl. a gőz és távfűtés korában nincs szükség személyi tulajdonban levő kályhára. Ilyen és más példák illusztrálják, hogy egyes használati tárgyaknak személyi tulajdona célszerűtlenné válik — s így átmennek közös használatba.

A szükségletek kielégítésének formája függ magától a szükségletek természetétől is. Vannak epizodikus, ideiglenes szükségletek: pl. utazás egyik helyről a másikra. Ilyen szükségletekre a társadalom tagjai számára egyes tárgyakat ingyenes, egyéni használatra ad át.

Azonban vannak olyan tárgyak, melyeknek használata feltételezi az egyéni elsajátítást. Ezek a tárgyak a társadalmi tulajdonból átmennek személyi tulajdonba. A szerző felvázolja a kommunizmusban meglévő személyi tulajdonnak a szocializmustól eltérő sajátosságait. Majd felvázolja a Szovjetunió jelenlegi szakaszában meglévő szükségletek kielégítési formáit (egyes megjelenési formáinak gátló szerepét) s azoknak a kommunizmus felső szakaszába mutató tendenciáit.

S. Cihák—Z. Valenta: A szocialista munkabrigád-mozgalom néhány elméleti kérdéséről

A csehszlovák szocialista brigádmozgalom, amely lényegében azonos típusú a mi szocialista brigádainkkal, 1958-ban jött létre, s rohamos fejlődés során 1960-ban már 230 000 résztvevővel rendelkezett. Az eredmények alapján a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága a tudomány-nyal dolgozók egyik feladatául azt tűzte ki, hogy rendszeresen analizálják a szocialista brigádok tevékenységét, és nyújtsanak segítséget a kollektíváknak a világnézeti, technikai-gazdasági problémák megoldásában.

E feladat megoldásának első lépéseként a Központi Bizottság mellett működő filozófiai munkaközösség kidolgozott egy anyagot, amely a szocialista brigádok munkájának néhány elméleti problémáját tartalmazza. A *Filosoficky Časopis* szerkesztőségi előszót közöl az anyaghoz, amelyben kéri a filozófusokat, hogy tekintsék vitacikknek a referátumot, és küldjék be hozzászólásaikat a folyóiratnak.

A szerzők a következő elméleti probléma tükrében vizsgálják a szocialista brigádok tevékenységét: az egyén viszonya a kollektívához, a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség megszűnése, a szabadság és szükségyszerűség.

Ami a *fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség megszűnését* illeti, a szocialista brigádok tevékenységében a folyamat számos jelével találkozhatunk. A lényeges különbség megszűnésének egyik fő oldala a munka egyoldalúságának felszámolása. Az a követelmény, hogy a szocialista brigádok tagjai tanuljanak meg egy másik a munkahelyükön alkalmazott szakmát, és perspektívalisan sajátítsák el a munkaterületeken található főbb szakmákat, rendkívül alkalmas arra, hogy az egyén túllépjen az egyoldalú képzettség határain.

Hasonló irányban hat az újítómozgalomban való részvétel. Az újítók jelentős része a szocialista brigádok tagjai közül kerül ki.

A szocialista brigádtagok kötelessége szakképzettségük emelése; előbb-utóbb a brigádtagok elvégzik a technikumot. Ez ismét jelentős lépés a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség csökkentésében.

Különös súllyal húzzák alá a szerzők a politikai oktatás szerepét, amely az összes előző tényezőkre is megtermékenyítőleg hat.

A szükségyszerűségről és a szabadságról szóló fejtegetések politikai célja: megcáfolni azokat az ellenséges nézeteket, amelyek a szocializmusban végzett munkát kényszermunkának, rabszolgamunkának tartják.

Szerzők vitatkoznak azzal a nézettel, amely a kommunizmust a tökéletes szabadság társadalmának tekinti. A szabadság sohasem lehet abszolút, többek között azért sem, mert a szabadság egyik alapjául szolgáló megismerés is csak asszimptotikus vonalban követheti a valóságot, s így a szükségyszerűség birodalma, habár egyre csökkenőbb mértékben, de mindig szeleesebb lesz, mint a szabadság birodalma. A szabadságnak fokai vannak, amelyeket a szocializmusban nem egyszerre, és nem egyenlő mértékben érnek el a társadalom tagjai. A szocialista brigádok a szabadság magas fokát érik el.

A szerzők a szabadság problémáját két szinten vizsgálják; a természet feletti uralom és a társadalom, illetve önmagunk feletti uralom vonatkozásában. A legjobb szocialista brigádok azért érik el a szabadság magas fokát, mert munkahelyük viszonylatában a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség csökkentésével egyre inkább uraivá válnak a termelésnek, és szocialista emberré való fejlődésükkel párhuzamosan egyre szabadabbakká válnak társadalmi viszonylatban is.

A szocialista brigádok egyik jellegzetesen szocialista típusú feladata a kevésbé fejlett brigádok segítése és magas szintre emelése, ami a szabadság problémájának síkjára átvetítve azt jelenti, hogy a szocialista brigádoknak komoly szerepük van a magasabb fokú szabadság általánosság tételében.

Igen érdekesen foglalkoznak a szerzők a három probléma kölcsönhatásával. Megállapítják pl., hogy a szocialista brigádokban a munka egyoldalúságának leküzdése, a sokoldalú és magasfokú képzettség következtében az emberek nincsenek egész életükre egy foglalkozáshoz kötve, a szocialista brigádokban bárki bárkit helyettesíthet, s ez egyben a szabadság magasabb fokának megnyilvánulása is. Hasonlóképpen megállapítják a szerzők, hogy mivel az egyén és a közösség szembenállásának egyik fő oka a munkamegosztás, a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség csökkentése az elkülönülés megszüntetése irányában hat.

Günter Söder: A politikai klerikalizmus ideológiája és a militarista frakció a Német Szociáldemokrata Pártban

A politikai klerikalizmus fő feladatai, középponti problémája a nyugatnémet militaristák és revansisták háborús politikájának elősegítése. Ennek a célnak az érdekében hasznosítják a régi bibliai történeteket az isten és az ördög, Krisztus és az Antikrisztus harcáról, és korunk alapvető világpolitikai ellentétét a teizmus és az ateizmus harcában jelölik meg. Azt igyekeznek bizonyítani, hogy az „ateista kommunizmus” fenyegeti a „keresztény nyugatot”. Ebből kiindulva a klerikálisok szükségesnek és istennek tetszőnek nyilvánítják a szocialista tábor ellen indítandó atomháborút. Adenauer a pápánál tett látogatásakor azt a kijelentést tette, hogy az isten ennek a célnak megvalósítása érdekében a német népnek különleges szerepet szánt.

A nyugatnémet militaristák és klerikálisok egyre fokozódó nyomást gyakorolnak a szociáldemokrata párt vezetésére, hogy megnyerjék őket terveik számára. Ennek a nyomásnak az eredményességét mutatja a godesbergi program és a katolicizmus és a szociáldemokrácia viszonyáról írott broszúra.

Egy időben a jobboldali vezetők még csak azt a jelszót adták ki, hogy a szociáldemokratáknak világnézetiileg semlegeseknek kell lenniük. Ma már ezt is kevésnek tartják. A fent említett pártkiadványokban már arra törekszenek, hogy a klerikális ideológiát összeegyeztessék a „demokratikus szocializmus” eszméjével. Mindezek a törekvések arra irányulnak, hogy ideológiai alapot teremtsenek a szociáldemokrata pártban a militarizmus erősítéséhez és ezen keresztül a harmadik világháború előkészítéséhez.

I. S. Kon: A szociológia tárgyának kérdéséhez

Egy idő óta élénk vita folyik a történelmi materializmus és a szociológia viszonyáról. Az alapvető nézetek a következők:

1. A történelmi materializmus azonos a marxista szociológiával.
2. A történelmi materializmus a szociológia filozófiai, módszertani alapja.
3. A történelmi materializmus egyesíti magában a filozófiát és a szociológiát.

A vita eldöntésének egyik nélkülözhetetlen előfeltétele a szociológia tárgyának meghatározása. Ennek a meghatározásnak a kidolgozása érdekében a cikk vázlatos áttekintést nyújt a polgári szociológia fejlődéséről.

A szociológia, mint történetfilozófia, valaha a filozófia szerves része volt. Önálló tudománnyá a XIX. század negyvenes éveiben vált, elsősorban Comte tevékenysége révén. Ettől kezdve egyre inkább erősödik az a tendencia, amely a szociológiának a filozófiától való elszakítására törekszik.

Ami a szociológia tárgyának kérdését illeti, a polgári tudósok körében a legkülönbözőbb meghatározások alakultak ki. A szociológia „a társadalmi csoportok tudománya”, „a emberi viszonyok tudománya”, „a társadalmi jelenségek tudománya” stb. Jelenleg kilátástalannak tűnik egy egységes meghatározás kialakítása, mivel egyrészt a legkülönbözőbb irányzatok állnak szemben egymással, másrészt újabb és újabb területekre terjesztik ki a szociológiai vizsgálatokat. A cikk további részében a szerző néhány ilyen mai irányzattal és problémafelvetéssel foglalkozik.

CAHIERS DU COMMUNISME 1961. 2. SZÁM

A család és a lakáskérdés

címmel összefüggő cikkgyűjteményt közöl a folyóirat a család mai problémáiról.

A család tudományos meghatározásáért c. cikkben Jean Verrières megállapítja, hogy a marxizmus mindig nagy gondot fordított a család kérdésére. „A német ideológiára”, illetve Engels egyes munkáira utalva kiemeli, hogy az „embertermelés” egyik oldalát képezi a termelési folyamatnak, és ennek kerete éppen a család. Nem szabad a történelmi materializmust leegyszerűsíteni és mindent egyedül a gazdasági tényezőből magyarázni. A termelés meghatá-

rozza a nagy társadalmi átalakulásokat, de a család is tényezőként hat azokra a formákra, amelyek között az ember átéli e nagy átalakulásokat. A család, minden változása mellett — amely változást az osztályviszonyok átalakulása determinál — tartós társadalmi jelenség, ez biztosítja minden rendszerben bizonyos alapvető magatartások átadását az új generációknak. A család tanulmányozását három területen kell folytatni: demográfiai síkon; a társadalmi pszichológia síkján, úgy ahogy az a termelési viszonyoktól függ (l. Plechanov útmutatásait); az erkölcsi és jogi felépítmények síkján. A továbbiakban a szerző,

Engels nyomán, elemzi a család kialakulásának feltételét és a család történeti fejlődését a csoportházasságtól a páros családig, az anyajogú családtól az apajogú családig. Érdekes adatokat közöl a kínai család fejlődéséről, amely szintén keresztülment a Morgan és Engels által leírt fázisokon. Elemzi a feudális, de különösen a kapitalista viszonyoknak a családra gyakorolt átalakító hatását. A kapitalizmus felrobbantja az addig fennálló családi közösséget. A vérrokonok falun is egyre inkább kikerülnek a családból a birtok csökkenésével. A nagyvárosokban a család átalakul, a családfő, sőt mindkét szülő idejének nagy részét a családon kívül tölti. A vagyonon alapuló polgári családtípussal szemben kialakul a munkáscsalád, amely előrevetíti a szocialista család képét, a szerelemre épülő házastársi viszonyokat, a tényleges monogámia megvalósulását.

A család a XX. században c. jól dokumentált cikkében *Gilbert Murry* kimutatja, hogy a munkásosztály harca életfeltételeinek megjavításáért lehetővé tette számára a XIX. században még elterjedt vándoréletmód megszűnését, a munkáscsalád megszilárdulását. A munkásosztály a kapitalista világ keretei között kitermelte saját hagyományait, szervezetét, életmódját és családi életét. A szerző igen érdekesen mutatja meg, hogyan jelentkezik a középosztályok proletarizálódása családi viszonyaik alakulásában is. Az első világháború utáni időszakban, a kapitalizmus általános válságának megindulásával a kispolgárság helyzete rohamosan romlani kezdett: az infláció megsemmisítte a családi vagyonoikat, megszűnik a középrétegek biztonság-érzete. Ennek egyik hatása a serdülők házasságkötései, a kispolgárság részleges proletarizálódása rohamos léptekben megszünteti a hozomány hagyományát, ezekenél a rétegeknél is tért hódít a szerelmen alapuló házasság. Ugyanakkor azonban, éppen a kapitalista társadalom ellentmondásainak nyomása alatt, ez a családtípus magabazárkózik, minden erejével saját jólétét igyekszik biztosítani és elfordul minden társadalmi mozgalomtól. Ezt a folyamatot

Roger Garaudy: Az „ifjú Marx” problémájáról

A cikk méltatja a *Recherches Internationales à la lumière du marxisme* c. folyóirat 19. számának (1960. V—VI.) jelentőségét. Ez a szám ugyanis az „ifjú Marx” problémájának lett szánva, olyan szerzők tanul-

lehetett megfigyelni pl. Nyugat-Németországban, a második világháború katasztrofája után, de hasonló jelenséggel találkozunk Olaszországban vagy Franciaországban. Ez az átalakulás együtt jár a születések és a házasságok számának növekedésével. A proletarizálódó kis és középpolgárság körében kialakuló „menedék-család” (famille-refuge) típusa világosan mutatja, mennyire függenek a családi viszonyok az osztályviszonyoktól. Ezt a függést dokumentálják azok az adatok is, amelyek a különböző rétegek házasságkötésére vonatkoznak. A szerző végül rámutat arra, hogy az önmagába zárkózott család-típus nem biztosítja automatikusan az apa, az anya vagy a gyermekek harmonikus fejlődését. Ezt bizonyítja a válások növekedése a kapitalista országokban (ma az USA-ban egy válás esik négy házasságra). A szocializmusra való áttérés időszakát hatalmas méretű társadalmi mozgások kísérik, de a családi viszonyok válsága viszonylag rövid idő alatt átadja helyét az újtípusú házasság és család gyors megszilárdulásának. Megvalósul a házasság teljes szabadsága, mentesülése a vagyoni, anyagi problémáktól, vallásos előítéletektől. A kommunizmus a következő monogámia korszaka lesz. A munkaidő csökkenésével az anya mellett az apa is résztvehet a gyerekek nevelésében. A család társadalmi elzárkózottságának feloldásával megerősödik a család, és végre teljesítheti fő hivatását: a szerelem, az egyéni boldogság otthonává válhat és egyben az új nemzedék felnevelésének műhelyévé.

A további cikkek — *J. Aimot: A kommunisták és a családi mozgalom, Fr. Caen: Család és lakáskérdés, H. Guignon: A lakáskérdés és az elnyomorodás, A szociális viszonyok és jogok a szocialista országokban és a kapitalista országokban (a Kommunizusból átvett cikk)* — a fenti elméleti meg-alapozás után a család mai helyzetével, a család védelmével, az élet feltételeinek megjavításáért folyó harccal foglalkoznak és rámutatnak a hasonló célokért harcoló, különböző világnézetet valló mozgalmak közös akcióinak szükségességére.

mányait tartalmazza, mint Bakuradze, Lapin, Togliatti, Jahn, Ujbo, Schaff, Pázsitnov, Höppner, Gropp. A feladat igen fontos, hiszen Marx ifjúkori műveit, különösen az 1843-as és 1844-es Kéziratokat a marxizmus nyílt és álcázott ellensége arra akarják felhasználni, hogy diszkreditálják a marxizmus tudományos jellegét. Miután

elszakították e korai munkákat az érett művektől, Marx filozófiáját úgy állítják be, mint a hegelianizmus egyik válfaját, vagy pedig egy feuerbach-i „antropológiai” filozófiát, az „etikai szocializmus” elődjét faragják belőle. E hamisításokat megkönynyíti a fiatalkori művek tanulmányozásának elhanyagolása a marxisták részéről. A gyűjteményben közölt cikkek megvilágítják a többi között a marxi gondolat fejlődését a forradalmi gyakorlat hatására, a Hegellel való szakítás, a materializmusra

való áttérés folyamatát, elosztják a marxi „elidegenedés” fogalmával űzött misztifikációt, és kiemelik e fogalom központi jelentőségét. A gyűjtemény hiányossága, azonban, hogy nem mutat rá a fiatalkori és az érett művek közötti folytonosságra, és nem ad számot az „ifjú Marx” problémája körül évek óta folyó franciaországi harcra. Ebben a vonatkozásban a szerző Auguste Cornu munkásságának jelentőségére is felhívja a figyelmet.

LA PENSÉE 1960. 94. SZÁM

Yves Benot: Guinea a terv jegyében

A tanulmány azt tűzi ki célul, hogy röviden vázolja Guinea helyzetét, fejlődését a felszabadulás óta eltelt két évben, s ebből kiindulva vázolja azt az utat, amelyen ez a fiatal afrikai ország elindult.

A tanulmány nem önállóan elemzi Guinea fejlődését, hanem összefoglalja Guinea vezető személyiségeinek véleményét országuk fejlődéséről, a választott útról s ennek a választásnak elméleti alapjairól.

A kiindulópont a felszabadulás után kialakult helyzet, amelyet az jellemzett, hogy a teljes politikai függetlenség kivívása a gyarmati uralom alatt kialakult gazdasági struktúrát még érintetlenül hagyta; változatlanul fennállt a gazdasági függés. Ebben a helyzetben a guineai vezetők világosan látták, hogy az ország függetlensége realissá csak a gazdasági függetlenség megvalósítása útján válik. Ezért alapvető feladatként a gazdasági függetlenség megteremtését tekintették. Ez a törekvés vált az egész gazdaságpolitika kiindulópontjává és alapjává.

Következő lényeges elvi kérdés: milyen úton lehet ezt a függetlenséget megvalósítani. Az ország vezetői határozottan kimondták, hogy ez kapitalista úton lehetetlen. Ha az ország fejlesztését, iparának kialakítását kapitalista úton akarnák megvalósítani, akkor ez — miután csak belső tőke-akkumulációval ez az út járhatatlan — egyet jelentene a külföldi tőkere való támaszkodással, ami szükségképpen a gazdasági függés elmélyülését s a politikai függetlenség látszólagos választását jelentené. Ezért ezt a lehetőséget a leghatározottabban elvetették. Milyen utat választottak hát? Az erre való pozitív választ már nem fogalmazták meg olyan egyértelműen, mint a fenti negatívát. Guinea vezetői látják, hogy az alapvető kérdés az iparosítás. Ugyanakkor rámutatnak arra, hogy a pillanatnyi helyzetben ennek még nincsenek

meg a feltételei, továbbá, hogy az iparosság elcsúszott megkezdése túl nagy terhelés róna a lakosságra. Ezért első feladatnak az előfeltételek megteremtését tekintették. Ezt a célt szolgálja az 1960—62 évekre szóló első három éves terv. Mindenekelőtt a külkereskedelmi mérleg egyensúlyba hozásának alapjait akarja lerakni; ez pedig a mezőgazdaság fejlesztésétől függ, miután éppen a mezőgazdasági cikkek képezik a kivétel fő részét. Ugyanakkor ez a fejlődés lehetővé teszi az életszínvonal közvetlen emelését is. Másodsorban a már lehetséges belső akkumulációs forrásokat akarják biztosítani, a kül- és belkereskedelem államosítása által. Ez egyúttal a gazdasági élet fokozatos ellenőrzésének lényeges eszköze. Ennek az ellenőrzésnek másik eszköze a pénzügyi élet állami irányítása — az önálló valuta megteremtése, a bankélet állami kézbevétele útján (állami bank létesítése, a magánbank élet felszámolása). Ugyanakkor a meglévő egy-két bányavállalatot nem államosították, egyrészt tiszteletben tartva a már meglévő megállapodásokat, másrészt azért is, mert nem zárkoztak el esetleges további külföldi beruházások előtt — bizonyos keretek között.

A kereskedelem azonban csak az egyik akkumulációs forrás. A másik az ún. „emberi beruházás”, vagyis a közösségi munkában végzett építkezések. (Ezek a jelen szakaszban utak, iskolák, kórházak és kereskedelmi objektumok építését jelentik.) Természetesen jelentős szerepet szánnak a külső segítségnek. Ez a külső segítség lényegében a szocialista országok segítségét jelenti, miután egyedül ez nem von maga után gazdasági és politikai függést.

Mit jelent ez az útválasztás a társadalmi struktúra vonatkozásában? A kapitalista utat elvetették, ennek társadalmi vonatkozása: Guinea társadalmi struktúrája a gyarmati elnyomás adott helyzete eredményeképpen úgy alakult, hogy nem jött létre nemzeti burzsoázia, bár bizonyos

rétegeződés létezik. Ez azonban nem jelent osztályellentéteket. A guineai politika célja, hogy meggátolja az osztályellentétek további kialakulását, a hazai burzsoázia kifejlődését. Ilyen megfontolások is befolyásolják a kereskedelmi és pénzügyi politika kialakítását. Továbbá ennek megfelelően az iparosítás lényegében az állami ipar létrehozásával valósul majd meg.

Az iparosítás azonban még távoli cél. Ugyanakkor a mezőgazdaság fejlesztése s a kereskedelmi mérleggel kapcsolatos célok már most napirendre tűztek bizonyos iparfejlesztést. Lényegében azonban mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparról — tehát könnyűiparról —, illetve annak kezdeteiről van szó.

A mezőgazdaság fejlesztése szintén felvet mélyebb társadalmi kérdéseket: névszerint azt, hogy ez a fejlődés kapitalista vagy nem kapitalista úton történik. Itt a perspektívák már élesebben kirajzolódnak; a guineai politika arra törekszik, hogy a mezőgazdaságot a szövetkezeti termelés útjára terelje. Ennek megfelelően a terv három évében — és ez az első szakasz — kölcsönös segélyezési szervezetek létrehozása a cél. Később napirendre kerül majd a munka szerinti elosztáson alapuló termelőszövetkezetek létesítése. Ennek a politikának alapelve: nagy távlatban és a legszigorúbb önkéntesség alapján, továbbá a

technikai feltételek biztosításának mértékében, előrehaladni.

Hogyan értékelik ezt a fejlődést, illetve perspektívát a guineai vezetők? Sem a kapitalista utat, sem pedig a Szovjetunió és a népi demokratikus országok által bejárt utat nem akarják követni. Ki akarják dolgozni az afrikai feltételeknek megfelelő egyéni utat, felhasználva mindazt, amit ebben a keretben fel tudnak többek közt használni a szocialista országok tapasztalatából. Figyelembe akarják venni a gyarmati iga alól felszabadult országok, sőt még a kapitalista országok tapasztalatait is.

Saját államukat, a hatalom formáját „kommunokráciának” — közösségi hatalomnak nevezik. Ennek a hatalomnak célja az említett fejlődés megvalósításának biztosítása, ennek érdekében a belső osztálytagozódás, egy kizsákmányoló réteg kialakulásának megakadályozása és védelem a külső, elnyomásra irányuló — gyarmatosítási — kísérletek ellen: tehát az elnyomó szerep csak kifelé irányulna.

A tanulmány befejezésében kiemeli azt a jelentős szerepet, amit ez a fiatal állam a forrongó-felszabaduló Afrika számára játszik, mint példakép. Ezt a szerepet Guinea tudatosan vállalja, és ez ennek következtében politikájának egyik lényeges eleme is.

Marinette Dambuyant: Az ősi civilizációk és az ész első lépései

Az emberiség teljes történetéhez az a folyamat is hozzátartozik, amikor az ember emberré alakult, szellemi képességei kifejlődtek a gyakorlati tevékenység során. Ennek a fejlődésnek már sok oldalát tanulmányozták. Nyilvánvaló, hogy az emberi gondolkodás fejlődése állandó, de nem egyenesvonalú. Visszaesések és ugrások is vannak benne. Némely visszaesés, válság, olyan fontos az emberiség történetében, hogy utána az emberi gondolkodás relatív újrakezdéséről kell beszélni.

A szerző szerint az emberi gondolkodás fejlődése a paleolitikum végén, illetőleg a neolitikumban tett hatalmas ugrást előre; ekkor bőségesen voltak már szerszámok, házakat és falvakat építettek, a gyűjtögetésről egyes növények termesztésére tértek át, kialakult a fazekasság, szövés, stb. Mindezek azt bizonyítják, hogy az új kőkorszak embere már egy sor megfigyelést is tett, de a gondolkodás biztonsága még nem következik az automatikusan fel-

halmozott ismeretek sokaságából. A fogalomalkotás intenzív munkájának kellett az ismeretek felhalmozásához járulnia. Ennek kezdetét az új kőkorszakra tehetjük, az ott talált technika alapján.

A módszeres gondolkodás első példáit Szumérban, Egyiptomban találhatjuk. A történészek nem értenek egyet abban, hogy ezekben a civilizációkban a szó teljes értelmében vett racionális gondolkodás alakult volna ki, de ezeknek a civilizációknak az alkotásai, városok, államalakítás, írás, tudomány kezdetei stb. feltétlenül bizonyítják az ésszerű gondolkodásnak legalább néhány vonását.

A vaskorszak esetében már könnyebb a helyzet. E korszak civilizációi, a kínai, indiai, görög, olyan hatalmas eredményeket hoztak a racionális gondolkodásban, hogy sokan ennek a kezdeteit ideszámítják. A racionális gondolkodás fejlődésének oka ezekben a társadalmakban az volt, hogy a rabszolgamunka felhasználása folytán lehetővé vált a szellemi és fizikai munka közötti munkamegosztás és a csere is kibontakozott.

A szerző szerint a racionális gondolkodás felé vezető útnak két fő változata van. Az egyik út empirikusnak nevezhető; a racionális gondolkodásnak itt le kell győznie az egyes, minden alapelv nélkül felhalmozott ismeretekből adódó bizonytalanságot. A másik út a racionális gondolkodás felé a mítoszokon keresztül vezet, amelyek a természet magyarázatának, első kísérleteinek tekinthetők. Csakhogy a mitikus természetmagyarázat antropomorfikus. Az ésszerű gondolkodásnak mind az empirizmus veszélyével, mint a mitikus magyarázatával szembe kell néznie.

A racionális gondolkodás kezdeti útjával kapcsolatban a szerző elemzi a babiloniai jogot és a görög orvostudományt. A babiloniai jog a szerző szerint megmutatja az átmenetet a napi gyakorlattól, az egyes esettől az általánosításig. A törvények, majd a törvények csoportjai, amelyek kódexet alkotnak, egy sor konkrét szituációt sürítették és sematizáltak, amelyekben a törvényhozó szemével nézve egy ugyanazon probléma volt az uralkodó. A görög orvostudományt illetően a szerző megállapítja, hogy ennek fejlődésében nyomon lehet követni a gyakorlattól az eszméhez, majd onnan újra a gyakorlathoz vezető utat. Ez különösen a hippokrátessi iskola eredménye.

A görög orvostudományban több irányzat volt, köztük két uralkodó; a knidoszi és a koszi iskola. A knidoszi iskola empirikus jellegű volt. A betegségeket részletesen leírták, diagnosztikájuk figyelemremélően kifinomult volt, de nagyon kevésbé kerestek okokat, és amint általánosításról volt szó, rögtön tévedtek. Így pl. nem ismerték fel az emberi test szerkezeti felépítésének az azonosságát. Terápiájuk is egyhangú volt és automatikus.

A koszi, azaz hippokrátessi iskola sokkal módszeresebb volt, mint az előző. A megfigyelések közül igyekeztek kiválogatni a jelentőseket, és minden szimptomát az egész organizmus történetében vizsgáltak. Analizálták a folyamatokat és megvitatták ezeket. Ezért képesek voltak a tévedéseiket felismerni és korrigálni. Néhány általános fogalmat is kidolgoztak az orvostudományban. Szívesen használtak analógiákat, de ezek az analógiák, mivel az esetek analizálásán alapultak, racionálisak voltak.

A szerző azután azt fejtegeti, hogy az ésszerű gondolkodás kialakulása nem légtüres térben történt. Az ésszerű gondolkodás helyét kezdetben a mítosz foglalta el, s a racionális gondolkodás csak lassan tudta eloszlatni a mítoszok kódét. Még Görögországban is, ahol a folyamat viszonylag gyors volt, ez elég sokáig tartott. Ennek

az útját jelzik az olyan mágus-filozófusok, mint Pythagorasz. Jelentős dolog az, hogy a vallások sokáig a reflexió kizárólagos módszereit szolgáltatták. Ezért a racionális gondolkodás általában úgy váltotta fel a mitikust, hogy a mitikus, vallásos szövegek teltek meg racionális tartalommal. A két forma között nem volt soha teljes áthatolhatatlanság.

A szerző ezután a racionális gondolkodás megjelenésének különböző tényeit és jeleit elemzi. A technikai haladáson kívül fontos szerepet játszik a racionális gondolkodás fejlődésében az államszervezet megjelenése. Ismeretes, hogy az írás fejlődése és az adminisztráció, továbbá a csere fejlődése között milyen szoros az összefüggés.

A szerző ezután különbséget tesz az egyes tudományok kialakulása és a tudományos szellem megjelenése között. Egy sor Sokrates előtti görög gondolkodó kétségkívül tudományos szellemben gondolkodott, noha az egyes tudományokra ezt még nagyon sikertelenül alkalmazta. A fordított eset volt az ősi Indiában, ahol egy sor tudomány alapjait lerakták, de ezek nem eredményezték a tudományos szellem kialakulását, mert a társadalmi helyzet ez ellen hatott.

A három nagy ősi civilizációnak, a kínainak, az indiainak és görögnek filozófiája is volt. Ez a filozófia racionális volt a felvetett kérdések tekintetében és azért is, mert a filozófiai válaszok rendszert alkottak. Kapcsolatuk is volt a tudományval, és sok esetben, mint pl. a görög atomizmus esetében termékenyítően hatottak rá. Amilyen mértékben az emberek ismeretei kiterjedtek, szükségessé vált a bizonyítás technikájának a kialakítása is. Erre példa a szerző szerint a logika első lépései az indiai filozófiában, Kínában és Görögországban. Noha vitatható, hogy ugyanazon logika kialakulásáról volt szó, mindhárom esetben a gondolkodás analízise, értékének keresése volt a lényeges. Noha a logika és a tudományok fejlődése közötti kapcsolatot nem lehet közvetlenül tekinteni, ez a kapcsolat világos. Arisztotelész erre a jó példa, aki aktív részese volt kora tudományának. A logika kialakítása nem lehetséges a tudomány fejlődésének megfelelő foka nélkül.

A szerző végezetül megjegyzi, hogy a mai értelemben vett racionalitás igen gyakran nem azonos az ősi civilizációk racionalitásával. Így pl. a régi Kína racionális gondolkodása különbözött a mai európaiétól. Az ésszerűség a régi kínai filozófiában nem törvényszerűséget vagy szükségszerűséget jelentett, mint manapság, hanem rendet, szabályt. Mindamelllett, az emberi

gondolkodás fejlődésében a racionális fel-törekvés lényegében azonos volt, mert fő célkitűzései az igaz és a hamis megkülön-böztetése, bizonyítékok keresése stb. azo-nos volt. Mindezek mindenkor feltételez-tek egy olyan szabad és aktív gondolatot, amelyet a társadalmi szükségletek helyes irányban ösztönöznek és a tradíciók nem nyűgöznek le. Ezen kívül szükséges elő-feltétele a haladásnak az is, hogy a szel-lemi munka és a fizikai munka elválasz-tása ne jelentse a kettő teljes különválá-sát, mert ez megmerevíti a racionális gon-dolkodást.

Rodolphe Roelens: Az „emberi kapcsolatok” elméletének divatja

Az 1950-es évek óta rendkívül elterjedt Amerikában az „emberi kapcsolatok” elmé-lete. A társadalompszichológia alkalmazá-sa a munkások és az ipari vezetők közti kapcsolat vizsgálatára 1927-ből ered, ami-kor a Western Electric üzemeiben a Har-vard egyetem pszichológusai (Mayo és Roethlisberger vezetésével) a nagy ame-rikai részvénytársaságok vezetőivel együtt-működve végeztek pszichológiai kutatá-sokat. Ennek eredményeképpen a 30-as években létrejött az amerikai üzemekben az „emberi kapcsolatok” kialakításának a technikája az ún. *counseling* rendszer. Ennek a rendszernek a lényege az, hogy egy pszichológus beszélgetéssel, pszicho-terápiikus módszerekkel próbálta az üzem „légkörének” a megjavítását, a munkás ipari moráljának az emelkedését elérni. Ez a rendszer fordulatot jelentett az amerikai üzemek történetében. Az üzemek vezetői a termelés növelése érdekében kezdtek fokozottabban pszichológiai hatásokat al-kalmazni. Ezt a módszert később „tudo-mányosabb” és „érdektelenebb” módszer követte. Az amerikai szociológia legdinami-kusabb ága elkezdett csoportkutatásokkal foglalkozni. E csoportkutatások lényege az volt, hogy már nem a konkrét körülmények közt dolgozó munkás problémáit vizsgál-ták, hanem a pszichológiai laboratórium-ban kialakított mesterséges csoportalaku-

latok pszichológiáját. A pszichológus mód-szere az volt, hogy 8—12 különböző élet-korú, foglalkozású, egymást nem ismerő embert hozott össze naponta két-három órára, és figyelte a csoportkialakulás tör-vényszerűségeit az egyes emberek viselke-désének, személyiségének megváltozását. Ezek a mesterséges csoportok a gazdasági tényező teljes kiiktatásával jöttek létre. A csoportkutatásokból teljesen és tudatosan hiányzott a gazdasági problémákra való utalás. A pszichológus célja az volt, hogy ezeket a mesterséges csoportokat a társa-dalom alapelemeinek tüntesse fel, és így minden valóságos társadalmi konfliktust a csoport dinamikájára tudjon visszavezetni. A pszichológusok e mesterséges csoportok dinamikáját tekintették a társadalmi élet mintájának. E módszer eredményeképpen a valóságos csoportok pl. egy üzemben a munkások és vezetők csoportja, megfosz-tódtak gazdasági tartalmuktól.

Európában ezt a módszert a polgári szociológusok részéről is sok kritika érte, Amerikában azonban ez a módszernek rend-kívül nagy a tudományos tekintélye. A csoportkutatás elméletének egyik megala-pítója, Mayo, a csoportnak misztikus sze-repet tulajdonított. A mai amerikai csoport-kutatók ezt nem vallják be. De a csoport-kutatás lényege ma is az, hogy tagadja a társadalmi osztályok létét, és jelentőségét. Célja pedig az, különösen a legújabb időkben, hogy kialakítsa a társadalom „orvoslásának” tanát.

A szerző ezután rámutat arra, hogy az amerikai pszichológia csoportkutatásai háttérében az a tény áll, hogy az amerikai szociológiai kutatásokat kb. 70%-ban az iparvállalatok finanszírozzák. E támoga-tás fejében az amerikai iparvállalatok elvár-ják, hogy a szociológusok előre lássák a válságokat, és segítsenek a konfliktusok, az osztályellentétek megoldásában.

A szerző ezután rámutat arra, hogy az „emberi kapcsolatok” elmélet újfajta opi-um a munkások számára, és annak jele, hogy a monopólióke a jelenlegi szakaszban fokozott szerepet tulajdonít a burzsoá ideo-lógia elterjesztésének.

LA PENSÉE 1960. 95. SZÁM

J. P. Terlecki: Az elemi részecskék mélységei felé

A szerző utal arra, hogy Lenin már a szá-zad elején az elektron kimeríthetetlenségé-ről beszél. A legújabban felfedezett törvényszerűségek az elemi részecskék tekintetében nemcsak megerősítették és illusztrál-

ták a dialektikus materializmus tételét az anyag kimeríthetlenségére vonatkozóan, de bebizonyították azt is, hogy az ellenté-tek egységének és harcának törvénye és a világ anyagi egységének a törvénye az ele-mi részecskék legmodernebb elméleti fizi-kai kutatásának is az alapelvei. Jelenleg 25 elemi részecske létét bizonyította be a

a tudomány és még 5 elemi részecske létre lehet következtetni elméleti megfontolások alapján.

További elméleti megfontolások szerint még kb. 10 elemi részecske felfedezése várható.

Az ellentétek egysége az elemi részecskék világában megmutatkozik, mert a fotont és a semleges pi mezont kivéve, minden részecskének van ellentét-párja, amellyel tömege és egyes tulajdonságai megegyeznek, de elektromos töltésük és más tulajdonságaik ellentétesek. Egy minőségileg új elemi részecske mindig az antirészecskéjével együtt jelenik meg. Tehát a minőségileg új a kezdeti anyag egymást kölcsönösen kizáró ellentéteire való felbomlásával alakul ki.

Ma már bebizonyított tény, hogy az elemi részecskék korlátlanul átalakulnak egymásba, vagy spontánul, vagy más elemi részecskék közvetítésével. Így az anyag legegyszerűbb részében is egységesnek mutatkozik, és átmegy az egyik minőségi formából a másikba. Ez a világ anyagi egysé-

gének új bizonyítékát jelenti az elemi részecskék fizikájában.

A szerző ezután kifejti, hogy a jelenlegi fizika alapproblémáját képezi az a felfedezés, hogy az elemi részecskéknek struktúrájuk van. Ez a felfedezés szükségesszerű átalakításokat igényel a mezőelméletben. Heisenberg a nem-lineáris mezőelmélet kidolgozásával próbálta megoldani a kérdést, de Broglie és más fizikusok az egységes anyagi mező elméletéből kiindulva magyarázzák az elemi részecskék szerkezetét.

A szerző a leglényegesebbnek azt tartja, hogy az új elméleti megfontolások alapján a világ anyagi egységének a gondolata igazolódott. Az új fizikai megfontolások szerint ez azt jelenti, hogy egy egységes, nem-lineáris mező önmagából származtatja és önmagában tartalmazza a részecskéket és anti-részecskéket, mint egységet alkotó ellentétpárokat. Ezeket a tételeket kísérletek alapján dolgozták ki, és ezek tökéletesen megegyeznek a dialektikus materializmus tételeivel, amelynek törvényszerűségeit pontosabbá teszik és kifejlesztik-

THE JOURNAL OF AESTHETICS AND ART CRITICISM, 1960. 4. SZÁM

Thomas Munro: „Naturalizmus” a filozófiában és az esztétikában

A „naturalizmus” kifejezés régóta használatos az esztétikában, művészettörténetben és az irodalomkritikában. Lényege a természet pontos ábrázolása a művészi alkotásban.

Szűkebb értelemben azonban csak bizonyos fajta szemléletmódra, illetőleg bizonyos esztétikai elméletre vonatkozik, amely előnyben részesíti a művészetben a naturalista kifejezési módot a fantasztikus-romantikus, formalista, absztrakt, expresszionista, erősen stilizált egyéb kifejezési módok szemből. Ez az irányzat az igazságot, azaz a valóságot helyezi piedesztálra az összes többi érték fölé. Ebben az értelemben a naturalizmust sokszor a realizmussal azonosítják.

Mindezen terminusok használata attól függ, milyen értelmet tulajdonítunk a „természet” és a „valóság” fogalmának, valamint a művészet céljának, és milyen művészi értékeket tételezünk esztétikai rendszerünkben.

A metafizikában és általában a filozófiában a naturalizmus megjelölésének azonban sokkal szélesebbkörű értelmezése az általánosan elfogadott, és jelentősége is sokkal nagyobb, mint az esztétika területén. Geneológiailag a görög filozófia materia-

lista tradícióiból származik, Demokritos, Epikuros és Lucretius filozófiájából, azonban az utóbbi időben erősen megváltozott és nagy fejlődésen ment át. Manapság gyakran nevezik „neonaturalizmusnak” is. Ennek a filozófiai naturalizmusnak az alkalmazása az esztétikai normákra és a művészeti alkotásokra az esztétikai naturalizmus. Az ebben az értelemben vett naturalista esztétika, tehát a filozófiai naturalizmus az esztétikában az általánosan elfogadott esztétikai naturalizmustól erősen különbözik abban az esetben, ha az utóbbit mint a „pontos ábrázolás”, a tökéletesen adekvát leképzés követelményeinek mindenben elegendő irányzatot jellemezzük. Ebben a szélesebb értelmezésben az esztétikai naturalizmus a filozófiai naturalizmus elméleti tételeinek és módszerének rendszeres alkalmazását jelenti az esztétika és a művészet területén, mindazon változtatások, módosítások tekintetbe vételével, amelyeket a tárgy saját természete megkövetel. Az esztétikai jelenségeket az esztétikai realizmus a valóság talaján állva kísérli meg elemezni a modern pszichológia, művelődéstörténet és egyéb tudományok legújabb eredményeire támaszkodva. Lehetetlennek tartja, hogy az esztétikai értékelés transzcendentális értékrendszerre támaszkodjon, és az ilyen kísérleteket eleve tudománytalanoknak tekinti.

A modern idealizmus egyik képviselője, Longman szerint a naturalista esztétika objektivitása rideg közönyt és hűvös érzelmi közömbösséget, valamint az emberi méltóság, az erkölcs és a nemes érzelmek lealacsonyítását foglalja magában, azaz koncepciójában erősen antihumanisztikus. Valójában éppen ennek az ellenkezője igaz. A filozófiai naturalizmus alapvető koncepciója teljesen humanisztikus, tehát mi sem áll tőle távolabb, mint az etikai indifferentizmus. Az embert pedig nem lealacsonyítani törekszik, hanem felemelni, célja az, hogy elősegítse az emberi természet megértését, az ember önismeretét, hogy ezek birtokában az ember a leghatalmasabb teljesítmények elérésére is képes legyen a művészi alkotás terén. Az az állítás pedig, hogy az esztétikai naturalizmus ridegen indifferent az emberi élet erkölcsi-esztétikai vonatkozásaiban, egyszerűen légbőlkapott. A filozófiai naturalizmus célja éppen a helyes realista értelmezés alapján történő értékelés, de nem szabad, hogy ebben a tevékenységében vak, elfogult emóciók és saját vágyai szabjanak törvényeket.

Történetileg az esztétikai naturalizmus fejlődése párhuzamos a tudományos naturalizmus (azaz a materializmus) fejlődésével. Különösen világosan mutatkozik ez meg a hellenisztikus korszakban és a reneszánsz idején, pl. Leonardo da Vinci egyszerűen testesíti meg a materialista-naturalista tudóst és a realista-naturalista művészt, később pedig a XIX. században Emile Zola tipikus példája a tudományos eszmék által inspirált művésznek. Az ilyen fajta naturalista művészetnek közös elvi alapja van a tudományos és a filozófiai naturalizmussal. Jellemző a részletek teljesen pontos leírása, szinte áhitatos tiszteletbentartása, kizárólag a valóság tényeire való támaszkodás; legyenek ezek bármely kellemetlenek, sőt kevéssé ízlésesek. Mindenféle képzelgés, fantázia és stilizáció káros és feltétlenül elutasítandó, mert mindenképp a valóság eltorzítását és meghamisítását jelenti.

A naturalista esztétika nem vonja maga után szükségszerűen azt, hogy feltétlenül előnyben kell részesíteni az esztétikai értékelésnél a naturalista tendenciájú művészi alkotásokat. Így például elismeri azt, hogy az ókori India, valamint a középkori Európa vallásos misztikus művészete magasan felülmúlja esztétikai értékben az akkori realista művészetet. Itt csupán Dante Isteni Színjátékát kell említeni, hogy világossá váljék ennek az értékítéletnek a megalapozottsága. Ebben a korszakban ugyanis a természetfeletti lényekbe és a

mítoszokba, azaz a vallásos eszmékbe vett hit ösztönzőbb hatású volt a művészi alkotás szempontjából, mint a tudományos megismerés által nyújtott ösztönzés. Ebből következik, hogy bár a művészet célja és értékei koronként nagy mértékben különbözöek, mégis az igazán tudományos alapokon nyugvó esztétikának minden elfogultság nélkül kell tanulmányoznia azokat.

A modern filozófiai naturalizmus esztétikai kategóriáinak részletes kidolgozása még előttünk álló feladat, a jelen cikk csupán kezdetnek, „az alapvető” problémák vázlatos felvetésének tekintendő.

Rendkívül fontos a filozófiai naturalizmus alapelveinek megfelelő alkalmazása a filozófia egyéb szakterületein pl. az ontológiában, a kozmológiában, az episztemológiában, a logikában és a módszertan területén. Itt a filozófiai naturalizmus alapvető törekvése az, hogy igyekszik elhatárolni magát egyrészt a filozófiai idealizmustól és a miszticizmustól, másrészt pedig a vulgáris materializmustól és a marxizmustól.

Patrick Romanell: Prolegomenák a naturalista esztétikához

A múlt század második felétől kezdve a naturalizmus alatt két teljesen különböző dolgot értenek:

1. Meghatározott filozófiai irányzatot, illetőleg iskolát.

2. Egy bizonyos művészi irányzatot. A „naturalista esztétika” kifejezés is kétféle értelemben használatos: némelykor meghatározott esztétikai elméletet értenek alatta, amelynek célja a modern művészet egy bizonyos irányzatának elméleti igazolása és védelme, néha pedig bármely a filozófiai naturalizmussal összhangban levő esztétikai elméletet naturalista esztétikának neveznek. A kétféle értelmezés összekeverése gyakran zavart okozott, ezért a jelen értekezésben a naturalista esztétika terminust kizárólag az utóbbi, szélesebb értelemben használja a szerző. Az esztétikai naturalizmus elméleti tételeinek kifejtése előtt feltétlenül szükséges a naturalista filozófia elméleti alapjainak a tisztázása. A nyugati filozófia történetében Thalestól Dewey-ig a filozófiai naturalizmus számtalan változata szerepel, amelynek mindnek (legalább is elméletileg) megvan a saját esztétikai teóriája. A nagy kérdés az, hogy mindezek közül melyik esztétikailag a legadekvátabb változat.

A kérdés megoldása csak a legalapvetőbb filozófiai elméleti tételek elemzésével kapcsolatban lehetséges. A döntő probléma az, hogy a filozófusok miképpen foglalnak

állást az ember és a természet egymáshoz való viszonyát illetően. Kétféle állásfoglalás lehetséges: az ember vagy a természet része, vagy attól különböző. Az igazi naturalista filozófusok természetesen az ember és a természet szerves összefüggését vallják, míg a különböző dualista és szupernaturalista (azaz idealista) filozófusok megkísérlik elszakítani az embert a természettől. Ez utóbbiak érvelése szerint az a tétel, hogy az ember a természet része, csak arra való, hogy lealacsonyítsa, csupán állati lényé változtassa az embert, s az embernek így egyetlen célja az, hogy létfenntartásáért küzdjön a merőben állati életharcban.

A naturalista filozófusok megfordítják ezt az érvelést, szerintük az ember naturalizációja a természet humanizálódását jelenti, mert az ember nélküli természet nem azonos azzal a természettel, amelyben az ember él. Az ember megjelenése a természetben, a természet igazi életre ébredését, tudatosodását és aktivizálódását jelenti. Az ember és természet közötti úrt a kultúra hidalja át. A kultúra a humanizált természet, más módon kifejezve a humanizált természet alapvetően kulturális jellegű, tehát az ember csak valamely adott emberi kultúra keretein belül létezhet.

A következetesen naturalista filozófia részére a természet és a kultúra újabbkeletű dualisztikus szembeállítását még annyira sem fogadható el, mint a régebbi természet — ész ellentétpár tételezése. Ebből következik, hogy a művészet nem más, mint az ember sajátosságos kulturális tevékenysége, amely az élet bizonyos aspektusából szemlélve épp olyan természetes mint például a lélegzés egy másik szempontból. A kultúra tehát az emberben megtestesült természet önkifejeződése.

A természet ugyanis nem csak egyszerűen van, azaz nemcsak létezik, hanem cselekszik, azaz nem valami holt, passzív tömeg, hanem aktív, fejlődő, cselekvő; gigantikus anyaként alakítja ki az újabb és újabb formákat, néha sikerrel, néha pedig sikertelenül. Ez lényegében teljesen azonos a művész alkotó tevékenységével. Mindkét tevékenység eredménye valamely

mű. Ez a mű valaminek a megalkotása, (tehát a termék) valamiből (a nyersanyagból) ezért a művészet az emberi tevékenység legközelebbi analógiája a természethez. Minden művészet alapját azok a tapasztalatok képezik, amelyeket az ember valamilyen cél elérésére irányuló kísérleteinek folytatása közben szerez.

Az esztéták tevékenysége lényegében kettős irányú lehet. Az egyik célja az, hogy megkülönböztessék az esztétikai tapasztalatot az egyéb típusú tapasztalattól. Szemantikailag ez szubsztantívális elemzés. A másik irányú tevékenység pedig abban áll, hogy megkülönböztessék az esztétikai tapasztalatot sajátosságos esztétikai aspektusában az egyéb aspektusokból vizsgált tapasztalattól. Szemantikailag ez az adjektívális elemzés. Magától értetődő az, hogy a következetesen naturalista esztéta kizárólag az adjektívális elemzés útján járhat, mert ez az egyetlen út ahhoz, hogy áthidaljuk a dualista filozófiai koncepciókkal együtt fellépő metafizikai úrt a természet és az emberi tapasztalat között, az előző, elemzési mód ugyanis feltétlenül egymástól független szubsztanciák tételezéséhez vezet.

A jelen értekezés újabb jele annak, hogy a nyugati filozófia utat keres a realitás felé, ezért próbálkoznak neves filozófusok valamiféle állítólag új filozófiai naturalizmus meghirdetésével. Valójában ez csak a régi vulgáris materializmus korszerűsítése; ötvözve a modern természettudomány és archeológia újabb eredményeivel. Mi másnak nevezhető az olyan elemzés, amely a természet és az ember kapcsolatáról beszél a kultúra közegén keresztül, anélkül, hogy említést tenne a társadalmi törvényszerűségekről, amelyek a fizikai és a fiziológiai törvényszerűségektől merőben különbözőek teljesen más jellegűek.

Ezeknek a neonaturalista irányzatoknak az a jelentőségük, hogy tükrözik a nyugati értelmiség bizonyos részének az idealizmusból való kiábrándulását és a realizmus felé törekvését, amely ha következetes lesz, feltétlenül a dialektikus materializmus felé vezet.

Az 1959-es filozófiai irodalom bibliográfiája (II. rész)

Mai burzsoá filozófia

Allport, G. : Persönlichkeiten. Meisenheim: Hain. 696 p.

André, H. : Natur und Mysterium. Einsiedeln: Johannes Verl. 237 p.

Anscombe, G. E. M. : An Introduction to Wittgenstein's Tractatus. London: Hutchinson. 179 p.

Barone, F. : Determinismo e indeterminismo nelle metodologie scientifiche contemporanea. Torino: Ed. di Filosofia. 24 p.

- Barth, H.*: Philosophie der Erscheinung. II. Teil. Basel: Verl. Schwabe. 634 p.
- Bauman, Z.*: Socjalizm brytyjski. Warszawa: PWN. 291 p.
- Berger, H.*: Wege zum Realismus und die Philosophie der Gegenwart. Bonn: Bouvier. 260 p.
- Bergson, H.*: Oeuvres. Édition du Centenaire en un seul vol.: Essai sur les données immédiates de la conscience. Matière et mémoire. Le rire. L'évolution créatrice. L'énergie spirituelle. Les deux sources de la morale et de la religion. La pensée et le mouvant. Introd. par H. Gouhier. Textes annotés par A. Robinet. Paris: Press. Univ. de France. XXXII + 1602 p.
- Billicsich, F.*: Das Problem des Übels in der Philosophie des Abendlandes. 3. Bd. Von Schopenhauer bis zur Gegenwart Wien: Verl. Notring der Wiss. Verb. Österreichs. 338 p.
- Bochenksi, J. M.*: Wege zum philosophischen Denken. Freiburg: Herder. 125 p.
- Bodnar, J.*: O szovremennoj filozofii SzSA. Moszkva: Szocekgiz. 247 p.
- Blackham, H. J.*: Six Existentialist Thinkers. New York: Harper. VII + 173 p.
- Bogliolo, L.*: Il problema della filosofia cristiana. Brescia: Marceliana. 276 p.
- Bridgman, P. W.*: The Way Things Are. London: Oxford Univ. Press. X + 333 p.
- Buber, M.*: Einsichten. Aus d. Schriften Ges. Wiesbaden: Insel-Verl. 87 p.
- Bühovszkij, B. E.*: Filozofija neopragmatizma. Moszkva: Znanie. 47 p.
- Caturelli, A.*: Metafisica de la Integralidad. La Filosofia de M. F. Sciacca. Imprenta de la Univerrijdad Gordoba Argentinien. 430 p.
- Cencillo, L.*: Experiencia Profunda del Ser. Madrid: Edit. Gredos. 366 p.
- de Chardin, P. T.*: Der Mensch im Kosmos. München: Beck. 310 p.
- de Chardin, P. T.*: The Phenomen of Man. London: Collins. 320 p.
- Charlesworth, M.*: Philosophy and Linguistic Analysis. Pittsburg: Duquesne Univ. XIII + 234 p.
- Chioldi, P.*: Il pensiero esistenzialista. Milano: Garzanti. 196 p.
- Christian, W. A.*: An Interpretation of Whiteheads Metaphysics. New Haven: Yale Univ. Press. 419 p.
- Contemporary Philosophic Problems. Selected Readings.* Ed. by Y. H. Krikorian and A. Edel. New York.—London: Macmillan. XI + 712 p.
- Cramer, W.*: Das Absolute und das Kontingente, Untersuchungen zum Substanzbegriff. Frankfurt/M: Klostermann. 90 p.
- Cramer, W.*: Grundlegung einer Theorie des Geistes. Frankfurt/M: Klostermann. 98 p.
- Creativity and Its Cultivation.* New York: Harper. XIII + 293 p.
- Davy, M. M.*: Un philosophe itinérant: G. Marcel. Paris: Flammarion. 352 p.
- Dessauer, F.*: Was ist der Mensch? Frankfurt/M: Knecht. 85 p.
- Dewey, J.*: Experience and Nature. London: Dover Publications. XVI + 443 p.
- Diemer, A.*: Einführung in die Ontologie. Meisenheim am Glam: Hain. 173 p.
- Dumèry, H.*: Die Ungeteiltheit des Geistes. Philosophische Strömungen der Gegenwart. München—Freiburg: Alber. XVI + 341 p.
- Dupuy, M.*: La philosophie de M. Scheler. Son évolution et son unité. Paris: Univ. de Paris. I. — 441 p. II. — 447—756 p.
- Duskov, N.*: Za istinata v anglo-amerikanškata filozofija. Szofija: Nauka i izkuzstvo. 155 p.
- Dutt, K.*: Existentialism and Indian Thought. New York: Philosophical Library. 92 p.
- École, J.*: La métaphysique de l'être dans la philosophie de M. Blondel. Paris: Neuwelaerts. 228 p.
- Erdaily, J.*: Philosophy for a New Civilization. New York: Nantage Press. 318 p.
- Farrier, A.*: Finite and Infinite. A Philosophical Essay. Westminster: Dacre Press. XVI + 300 p.
- Feigl, F.*: Das Ganzheitsproblem der Natur. Wien: Braumüller. 168 p.
- Flach, W.*: Negation und Andersheit. München: Reinhardt Verl. 80 p.
- Fin, E.*: Alles und Nichts. Ein Umweg zur Philosophie. Den Haag: Nijhoff. VIII + 250 p.
- Foss, M.*: Abstraktion und Wirklichkeit. Bern: Francke. 152 p.
- Foulquié, P.*: La dialectique. Paris: Press. Univ. de France. 127 p.
- Frenkel, G.*: Zlokljucsenija idej. Kritika filozofii Uajtheda (Whitehead). Obscsaja red. i prediszl. Pomogaevoj. Moszkva: Izdat. Inoztr. Lit. 103 p.
- Freund, E.*: Die Existenzphilosophie Rosenzweigs. Hamburg: Meiner. VII + 194 p.
- Garaudy, R.*: Perspectives de l'homme. Existentialisme, pensée chrétienne, marxisme. Paris: Press. Univ. de France. 354 p.
- Gellner, E.*: Words and Things. Gollancz. 270 p.
- Gilson, E.*: Chrystianizm a filozofia. Warszawa: Pax. 96 p.

- Gonseth, V.* : Philosophie catholique et monde moderne. Paris: Press. Univ. de France.
- Grene, M.* : Introduction to Existentialism. Chicago: Univ. Press, London: Cambridge Univ. Press. VII + 150 p.
- Guardini, R.* : Die Lebensalter. Würzburg: Werkbund Verl. 88 p.
- Hampshire, S.* : Thought and Action. London: Chatto and Windus. Toronto: Irwin and Co. 176 p.
- Hawley, D.* : The Nature of Things. New York: Philosophical Library. 187 p.
- Häberlin, P.* : Vom Menschen und seiner Bestimmung. Zeitgemässe Betrachtungen. Basel: Reinhardt. 117 p.
- Heidegger, M.* : Qu'apelle-t-on penser? Paris: Press. Univ. de France. VIII + 264 p.
- Heinemann, F. H.* : Existentialism and the Modern Predicament. London: Black. XIX + 228 p.
- Heisenberg, W.* : Physics and Philosophy. London: Allen and Unwin. 176 p.
- Hert, Ch. A.* : Thomistic Metaphysics, an Inquiry into the Act of Existence. Englewood Cliffs: Prentice Hall. XVIII + 413 p.
- Herzog, E.* : Psyche und Tod. Zürich—Stuttgart: Rascher. 262 p.
- Hollenbach, J. M.* : Der Mensch der Zukunft. Frankfurt/M: Knecht. 450 p.
- Hönigswald, R.* : Analysen und Probleme. Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte. Stuttgart: Kohlhammer. 269 p.
- Husserl, E.* : Colloque qui s'est tenu à l'Abbaye, sous les auspices du Cercle Culturel, du 22 au 30 avril 1957. Paris: Les Éd. de Minuit. 438 p.
- Husserl, E.* : Erste Philosophie (1923—24) Bd. II.: Theorie der phänomenologischen Reduktion. Hrsg v. R. Boehm. Haag: Nijhoff. XLIII + 595 p.
- Hülsmann, H.* : Die Methode in der Philosophie N. Hartmanns. Düsseldorf: Schwann. 218 p.
- Hühnerfeld, P.* : In Sachen Heidegger. Versuch über ein deutsches Genie. Hamburg: Hoffmann und Campe. 118 p.
- Jankélévitch, V.* : H. Bergson. Paris: Press. Univ. de France. 1 t. 299 p.
- Jaspers, K.* : Sein Werk. Eine Übersicht im Jahr seines 75. Geburtstages. München: Piper. 31 p.
- Jaspers, K.* : Truth and Symbol. London: Vision Press. 80 p.
- Johnstone, H. W.* : Philosophy and Argument. Pennsylvania: Univ. Press. 141 p.
- Kaegi, W.* : Humanismus der Gegenwart. Zürich: Artemis Verl. 54 p.
- Kanthack, K.* : Das Denken M. Heideggers. Die grosse Wende der Philosophie. Berlin: de Gruyter. VIII + 94 p.
- Kon, I. Sz.* : Filozofsckij idealizm i krizisz burzsuaaznoj isztoriceszskoj müszli. Kriticeszkie ocserki filozofii isztorii ephi imperializma. Moszkva: Szocëgiz. 403 p.
- Kwant, R. C.* : Wijsbegeerte van de ontmoeting. Utrecht: Het Spectrum. 120 p.
- Korch, H.* : Zur Kritik des physikalischen Idealismus C. F. v. Weizsäckers. Berlin: Deutscher Verl. d. Wissenschaften. 400 p.
- Laborit, H.—Morand, P.* : Les destins de la vie et de l'homme. Controverses par lettres sur des thèmes biologiques. Paris: Masson. 249 p.
- Langan, T.* : The Meaning of M. Heidegger. A Critical Study of an Existentialist Phenomenology. London: Routledge and Kegan Paul. IX + 247 p.
- Loewenberg, J.* : Reason and the Nature of Things. Reflections on the Cognitive Function of Philosophy. La Salle: Open Court Publishing Co. XIV + 382 p.
- Lovell, A. C. B.* : The Individual and the Universe. London: Oxford Univ. Press.
- Luijpen, W.* : Existentiële fenomenologie. Utrecht: Het Spectrum. 333 p.
- Lyotard, J. V.* : La phénoménologie. Paris: Press. Univ. de France. 126 p.
- Malcolm, N.* : L. Wittgenstein. A Memoir. With a Bibliographical Sketch by G. H. von Wright. London: Oxford Univ. Press. 1 t. — 99 p.
- Marcel, G.* : Présence et immortalité. Paris: Flammarion. 234 p.
- Marcuse, L.* : Amerikanisches Philosophieren, Pragmatisten, Polytheisten, Tragiker. Hamburg: Rowohlt. 179 p.
- Martin, W. O.* : Metaphysics and Ideology. Milwaukee: Marquette Univ. Press. 87 p.
- Moore, G.* : Philosophical Papers. London: Allen and Unwin, New York: Macmillan. 329 p.
- Moore, G.* : Philosophical Studies. Patter-son: Littlefield, Adams and Co. VIII + 342 p.
- Morris, Ch. W.* : Six Theories of Mind. Chicago: Univ. Press. XI + 337 p.
- Mosse—Bastide, R.-M.* : Bergson et Plotin. Paris: Press. Univ. de France. VIII + 422 p.
- Möller, J.* : Absurdes Sein? Eine Auseinandersetzung mit der Ontologie J. P. Sartres. Stuttgart: Kohlhammer. 230 p.
- Müller, W.* : Theodor Litt — Apologet der „Freiheit“ im Bonner Staat. Leipzig: Verl. Enzyklopädie. 19 p.

- Negodaev, I. A.* : Szovremennij revizionizm oruzsje reakcii. Moszkva: Szocekiz. 187 p.
- Ojzermann, T. I.* : Neotomizm — filozofija szovremennoj reakcionnoj burzsuazii. Moszkva: Szocekiz. 83 p.
- Ortega y Gasset, J.* : Buch des Betrachters. Stuttgart: Deutscher Verl. 294 p.
- Ortega y Gasset, J.* : Man and Crisis. London: Allen and Unwin. 217 p.
- Osler, W.* : A Way of Life and Other Selected Writings. London: Dower Publications. XX + 277 p.
- Ott, H.* : Denken und Sein, der Weg M. Heideggers und der Weg der Theologie. Zollikon: Evangelischer Verl. 226 p.
- Van Peursen, C.* : Leib—Seele—Geist. Einführung in eine phänomenologische Anthropologie. Gütersloh: Mohn. 192 p.
- Pflug, G.* : H. Bergson. Quellen und Konsequenzen einer induktiven Metaphysik. Berlin: de Gruyter. 393 p.
- Die Philosophie im XX Jahrhundert.* Eine enzyklopädische Darstellung ihrer Geschichte, Disziplinen und Aufgaben. Hrsg. von F. Heinemann. Stuttgart: Klett. XII + 600 p.
- Philosophie des Verbrechens.* Gegen d. Ideologie d. dt. Militarismus. Gemeinschaftsarbeit d. Lehrstuhls Philosophie am Inst. f. Gesellschaftswiss. beim ZK d. SED. Red. u. hrsg. von G. Heyden, M. Klein und A. Kosing. Berlin: Deutscher Verlag d. Wiss. 418 p.
- Polanyi, M.* : The Study of Man. London: Routledge and Kegan Paul. 102 p.
- Reichenbach, M.* : The Philosophy of Space and Time. London: Dover Publication. XVI + 295 p.
- Russell, B.* : My Philosophical Development. With an Appendix: Russell's Philosophy by A. Wood. New York: Simon and Schuster. 279 p.
- Russell, B.* : The Problems of Philosophy. New York: Oxford Univ. Press. 167 p.
- Santucci, A.* : Esistenzialismo e filosofia italiana. Bologna: Il mulino. XII + 431 p.
- Schoeps, H. J.* : Was ist und was will die Geistesgeschichte? Göttingen: Muster-schiedt Verl. 133 p.
- Schrödinger, E.* : Geist und Materie, Braunschweig: Vieweg. 90 p.
- Schubert—Soldner, R.* : Materie und Leben als Raum und Zeitgestalt. München: Pustet. 364 p.
- Schulthess, R.* : Ich, Freiheit, Schicksal. Rückblick und Neuorientierung. Tübingen: Niemeyer Verl. 163 p.
- Schweitzer, A.* : The Light within, Us. New York: Philosophical Library. 58 p.
- Société Française de Philosophie.* Bergson et nous. Actes du Xe Congrès des Sociétés de Philosophie de langue française (Congrès Bergson). Paris 17—20 mai 1959. Paris: Colin. 355 p.
- Soler, R.* : El Positivismo Argentino. Panama: Imprenta Nacional. 301 p.
- Stebbing, L. S.* : Philosophy and the Physicists. London: Dover Publications. XVI + 295 p.
- Strawson, P. F.* : Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics. London: Methuen. 255 p.
- Szilasi, W.* : Einführung in die Phänomenologie E. Husserls. Tübingen: Niemeyer Verl. 142 p.
- Thyssen, J.* : Realismus und moderne Philosophie. Gesammelte Abhandlungen. Bonn: Bouvier. 347 p.
- Vallin, G.* : Être et individualité. Éléments pour une phénoménologie de l'homme moderne. Paris: Press. Univ. de France. 506 p.
- Vallin, G.* : La perspective métaphysique. Paris: Press. Univ. de France. 253 p.
- Valori, P.* : Metodo Fenomenologico e la Fondazione della Filosofia. Roma: Desdée—Edit. Pontifici. 222. p.
- Wagner, H.* : Philosophie und Reflexion. München: Reinhard. 423 p.
- Weinberg, H.* : Levels of Knowing and Existence. Studies in General Semantics. New York: Harper. XVI + 274 p.
- Wolf, K., ed.* : G. Simmel 1858—1918. Ohio State Univ. Press. XV + 395 p.
- Wood, A.* : B. Russell, Skeptiker aus Leidenschaft. Thun — München: Ott Verl. 320 p.

Szociológia

- Abbagnano, N.* : Problemi di sociologia. Torino: Taylor. 212 p.
- Abernethy, G. L., ed.* : The Idea of Equality; an Anthology. Virginia: Knox Press. 351 p.
- Anderson, N.* : The Urban Community. A World Perspective. New York: Holt. XII + 500 p.
- Antoni, C.* : From History to Sociology. Detroit: Wayne State Univ. Press. XXVIII + 249 p.
- Arendt, H.* : The Human Condition. New York: Doubleday. IX + 358 p.
- Becker, H.* : Soziologie als Wissenschaft von sozialen Handeln. Würzburg: Holzner. 402 p.
- Bonner, H.* : Group Dynamics. Principles and Applications. New York: Ronald Press. VIII + 531 p.
- Brecht, A.* : Political Theory. Princeton: Univ. Press. XVIII + 603 p.

- Burdeau, G.* : Méthode de la science politique. Paris: Dalloz. 495 p.
- Cantimori, D.* : Studi di storia. Torino: Einaudi. XX + 868 p.
- Ohlde, V.* : Der Mensch schafft sich selbst. Dresden: Verl. d. Kunst. 248 p.
- Coulbern, R.* : The Origin of Civilized Societies. Princeton: Univ. Press. 200 p.
- Dahrendorf, R.* : Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford Univ. Press. XVI + 336 p.
- Droke, M.* : You and the World to Come. New York: Harper. XVI + 205 p.
- Eichhorn, W.* : Über die Widersprüche beim Aufbau des Sozialismus. Berlin: Deutscher Verl. d. Wissenschaften. 78 p.
- Elkins, S. M.* : Slavery. A Problem in American Institutional and Intellectual Life. Chicago: Univ. of Chicago Press. 248 p.
- Lipset, S.—Benedix, R.* : Social Mobility in Industrial Society. London—Melbourne—Toronto: Heinemann. XXI + 309 p.
- Maritain, J.* : Pour une philosophie de l'histoire. Trad. de l'américain par Mgr. Ch. Journet. Paris: Éd. du Seuil. 192 p.
- Mendras, H.* : Sociologie de la campagne française. Paris: Press. Univ. de France. 127 p.
- Messer, M.* : The Science of Society. New York: Philosophical Library. 239 p.
- Meyerhoff, H., ed.* : Philosophy of History in Our Time. An Anthology. New York: Doubleday. VIII + 350 p.
- Michel, E.* : Der Prozess „Gesellschaft contra Person“. Soziologische Wandlungen im nachgoethischen Zeitalter. Stuttgart: Klett. 247 p.
- Mills, C. W.* : The Sociological Imagination. New York: Oxford. Univ. Press. 234 p.
- Milisz, R.* (Mills C. W.) : Vlasztvujuscsaja elita. Red. L. J. Rozovszkij. Moszkva: Izdat. Inosztr. Lit. 543 p.
- Neumann, H.* : Gesellschaft unter der Lupe. Ein Leitfaden der zeitgenössischen Soziologie. Bremen: Schünemann. 300 p.
- Ferrarotti, F.* : La sociologia in America e in Europa. Torino: Taylor. 195 p.
- Fitzsimons, M. A.—Mc Avoy, T. and O'Malley, F., ed.* : The Image of Man; A Review of Politics Reader. Notre Dame: Univ. of Notre Dame Press. VI + 451 p.
- George, F.* : Automation, Cybernetics and Society. London: Hill. 283 p.
- Gross, L., ed.* : Symposium on Sociological Theory. Evanston: Peterson. X + 642 p.
- Hallowell, J.* : Main Currents in Modern Political Thought. New York: Holt. XII + 761 p.
- Handwörterbuch der Soziologie.* Stuttgart: Enke. XII + 690 p.
- Hughes, H.* : Consciousness and Society. The Reorientation of European Social Thought. 1890—1930. London: Mac Gibbon—Kee. XI + 434 + XV p.
- Internationales Soziologen Lexicon.* Stuttgart: Enke. XIII + 622 p.
- Kahn, A., ed.* : American Social Work. New York: Columbia Univ. Press. XII + 354 p.
- Kamieński, H.* : Filozofia ekonomii materialnej ludzkiego społeczeństwa z dodaniem wybranych mniejszych pism filozoficznych. Opracował, oraz wstępem i posłowiem opatrzył B. Baczko. Warszawa: PWN. XVII + 600 p.
- Kaufmann, F.* : Methodology of Social Sciences. New York: The Humanities Press. VIII + 272 p.
- Klages, H.* : Berufswahl und Berufsschicksal. Empirische Untersuch. zur Frage d. Berufsumschichtung. Köln—Opladen: Westdeutscher Verl. 151 p.
- Klofač, J.* : Současná empirická Sociologie. Praga: Orbis. 231 p.
- Koselleck, R.* : Kritik und Krise. Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt. Freiburg—München: Alber. X + 229 p.
- Kühn, H.* : Persönlichkeit und Gemeinschaft. Berlin—München: Duncker und Humblot. 200 p.
- Lande, J.* : Studia z filozofii prawa. Warszawa: PWN. 1005 p.
- Laroque, P.* : Les classes sociales. Paris: Press. Univ. de France. 128 p.
- Leclercq, Ch. J.* : Introduction à la sociologie. Louvain—Paris: Neuwelaerts. 288 p.
- Lens, S.* : The Crisis of American Labor. New York: Sagamore Press. 318 p.
- Lewis, O.* : Five Families. Mexican Case Study in the Culture of Poverty. New York: Basic Books. XII + 353 p.
- Oszipov, G. V.* : Tehnika i obszesztvennūj progresssz. Kriticeszskij ocserk szovremennūj reformisztzskih i revizioniszticeszskih szociologiceszskih teorij. Moszkva: Izdat. AN. SzSzSzR. 263 p.
- Packard, V.* : The Status Seekers. An Exploration of Class Behavior in America and the Hidden Barriers that Effect You, Your Community, Your Future. New York: McKay. 376 p.
- Philosophische Probleme der revolutionären Praxis.* Berlin: Deutscher Verl. d. Wissenschaften. 222 p.
- Reformizm, revizionizm i problemū szovremennogo kapitalizma.* Moszkva: Izdat. AN. SzSzSzR. 487 p.

- Ross, E.*: Social Control and the Foundation of Sociology. Ed. by Borgotta and Meyer. Boston: Beacon Press.
- Rudolph, W.*: Die amerikanische „cultural anthropology“ und das Wertproblem. Berlin: Duncker und Humblot. 184 p.
- Simmat, W.*: Prostitution und Öffentlichkeit. Soziologische Betracht. z. Affäre Nitribitt. Stuttgart: Decker. 171 p.
- Smelser, N.*: Social Change in the Industrial Revolution. An Application of Theory to the Lancashire Cotton Industry. 1770—1840. London: Routledge and Kegan Paul. XII + 456 p.
- Snow, H.*: The Two Cultures and the Scientific Revolution. Cambridge: Univ. Press. 60 p.
- Sociology Today*. Problems and Prospects. Ed by R. K. Merton and others. New York: Basic Books. 657 p.
- Spaemann, R.*: Der Ursprung der Soziologie aus dem Geist der Restauration. Studien über L. G. A. de Bonald. München: Kösel 211 p.
- Stys, W.*: Współzależność rozwoju rodziny chłopskiej i jej gospodarstwa. Wrocław. 556 p.
- Sulzbach, W.*: Imperialismus und Nationalbewusstsein, Frankfurt/M.: Europäische Verl. 286 p.
- Szemenov, V. Sz.*: Problema klasszov i klaszszovoj bor'bü v szovremennoj burzsuaznoj szociologii. Moszkva: Goszpolitizdat. 248 p.
- Transaction of the Fourth World Congress of Sociology*. Milan and Stresa 8—15 sept. 1959. London: Intern. Sociol. Assoc. 289 p.
- Vina, M.*: An Introduction to Sociological Theory. New York: Longmans. 367 p.
- Voegelin, E.*: Wissenschaft, Politik und Gnosis. München: Kösel. 94 p.
- Waltz, K.*: Man, the State and War. A Theoretical Analysis. New York: Columbia Univ. Press. VIII + 263 p.
- Wiatr, J.*: Zagadnienia rasowe w socjologii amerykańskiej. Warszawa: PWN. 306 p.
- Wiese, L.*: Philosophie und Soziologie. Berlin: Duncker und Humblot. 121 p.
- Young, K. and Mack*: Sociology and Social Life. New York: American Book. 484 p.
- Etika**
- Bowes, P.*: The Concept of Morality. London: Allen and Unwin. 220 p.
- Brandt, R.*: Ethical theory: The Problems of Normative and Critical Ethics. Englewood: Prentice Hall.
- Brinton, C.*: A History of Western Morals. New York: Harcourt, Brace. X + 502 p.
- Broad, C. D.*: Five Types of Ethical Theory. Patterson: Littlefield, Adams. XXV + 288 p.
- Camus, A.*: Der Mythos von Sisyphos. Ein Versuch über das Absurde. Mit einem kommentierenden Essay von L. Richter: Camus und die Philosophen in ihrer Aussage über das Absurde. Hamburg: Rowolth. 151 p.
- Cathrein, V.*: Philosophia moralis in usum scholarum. Freiburg/Br—Barcinoa—Romae: Herder. XIX + 528 p.
- Dewey, J.*: Moral Principles in Education. New York: Philosophical Library. X + 61 p.
- Edel, M. and Edel A.*: Anthropology and Ethic. Oxford: Blackwell. 250 p.
- Ehrlich, W.*: Hauptprobleme der Wertphilosophie. Tübingen: Niemeyer. 126 p.
- Erwing, A. C.*: Second Thoughts on Moral Philosophy. London. Routledge and Kegan Paul. XII + 190 p.
- Fagothey, A.*: Right and Reason. Ethics in Theory and Practice. St. Louis: Morly 627 p.
- Gallen, B.*: Die Kultur und Gesellschaftsethik J. Ortega y Gassets. Heidelberg—Kerle, Löwen: Neuwelaerts.
- Hildebrand, D.*: Rightness and Goodness. A Study in Contemporary Ethical Theory. The Hague: Nijhoff. VII + 163.
- Jorgensen, P.*: Die Ethik Schleiermachers. München: Kaiser. 222 p.
- Karrenberg, F.*: Gestalt und Kritik des Westens. Beiträge zur christlichen Sozialethik heute. Stuttgart: Kreuz. 249 p.
- Kautsky, K.*: Etyka w świetle materialistycznego pojmowania historii. Warszawa: Książka i Wiedza. 180 p.
- Kitajgorodzskaja, R.*: Szovetszkij cselovek. Zametki o kommunisticseszkjoj morali. Sztavropol: Knizsnoe Izdat. 111 p.
- Krook, D.*: Three Traditions of Moral Thought. Cambridge: Univ. Press. XIII 355 p.
- Maslow, A.*: New Knowledge in Human Values. New York: Harper. XIV + 268 p.
- Montefiore, A.*: A Modern Introduction to Moral Philosophy. New York: Praeger. VIII + 213 p.
- Moralność i wychowanie*. Praca zbiorowa. Warszawa: Książka i Wiedza. 372 p.
- Osborn, R.*: Humanism and Moral Theory: A Psychological and Social Inquiry. London: Allen and Unwin. 115 p.
- Perelman, Ch.*: O sprawiedliwości. Słowo, wstępne M. Ossowskiej. Warszawa: PWN. 143 p.
- La Pierre, R.*: The Freudian Ethic. New York: Duell. 309 p.

- Rubbins, W.*: The Ethical Idealism of Matthew Arnold. A Study of the Nature and Sources of his Moral and Religious Ideas. London: Heinemann. XI + 258 p.
- Schmeing, C.*: Studien zur „Ethica Christiana“. Regensburg: Pustet. 172 p.
- Schweitzer, W.*: Freiheit zum Leben. Grundfragen der Ethik. Stuttgart: Kreuz. 239 p.
- Selekman, B.*: A Moral Philosophy for Management. New York—London: MacGraw-Hill. XII + 219 p.
- Sellier, V.*: Morale et vie économique. Paris: Press. Univ. de France. 116 p.
- Siewerth, G.*: Die Freiheit und das Gute. Freiburg: Herder. 87 p.
- Siskin, A. F.*: Iz isztorii eticeseszkih ucenij. Moszkva: Goszpolitizdat. 344 p.
- Siskin, A. F.*: Die Grundlagen der kommunistischen Moral. Berlin: Dietz. 367 p.
- Summer, W. G.*: Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals. New York: Dover. VII + 692 p.
- Trémeau, M.*: Principes de Morale et vie économique. Paris: Press. Univ. de France. 116 p.
- Trillhaas, W.*: Ethik. Berlin: Töpelmann. XVI + 464 p.
- De Vos, H.*: Inleiding tot de ethiek. Nijkerk: Callenbach. 152 p.
- Weber, M.*: The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Gloucester: Smith. 292 p.
- Wendland, H.*: Botschaft und die soziale Welt. Beiträge zur christlichen Sozialethik der Gegenwart. Hamburg: Furche Verl. 366 p.
- Zac, S.*: La morale de Spinoza. Paris: Press. Univ. de France. 124 p.
- Zolla, E.*: I moralisti moderni. Milano: Garzanti. 196 p.
- Eszttika**
- Agel, H.*: Esthétique du cinéma. Paris: Press. Univ. de France. 128 p.
- Anceschi, L.*: Autonomia ed eteronomia dell'arte. Firenze: Vallecchi. 294 p.
- Băleanu, A.*: Continut si formă in artă. Contributie la derbătorea problemei. Bucuresti: Ed. Stientifică. 229 p.
- Banach, A.*: O snach i nowej sztuce. Kraków: Wydawnictwo Literackie. 261 p.
- Baum, G.*: Humor und Satire in der bürgerlichen Ästhetik. Zur Kritik ihres apologetischen Charakters. Berlin: Rütten und Loening. 203 p.
- Bellonzi, V.*: Socialismo e romanticismo nell'arte moderna. Caltanissetta—Roma: Sciascia. 96 p.
- Belinszkij, F. G.*: Esztetika i literaturnaja kritika. Szbornik sztatej. T. 2. Vszstup sztat'ja Lavreckogo. Moszkva: Goszpolitizdat. 783 p.
- Berenson, B.*: Essays in Appreciation. New York: Macmillan. X + 170 p.
- Bergson, H.*: The Philosophy of Poetry. New York: Philosophical Library. 83 p.
- Bialostocki, J.*: Pięć wieków myśli o sztuce. Studia i rozprawy z dziejów teorii i historii sztuki. Warszawa: PWN. 316 p. + 90 reprod.
- Biemel, W.*: Die Bedeutung von Kant's Begründung der Ästhetik für die Philosophie der Kunst. Köln: Kölner Univ. Verl. 200 p.
- Borev, J. B.*: Kategorii esztetiki. Red. Baszkin. Moszkva: Izdat. Moszk. Goszud Univ. 184 p.
- Brentano, F.*: Grundzüge der Ästhetik. Bern—München: Francke. XXXIV + 260 p.
- Broby—Johansen, R.*: Kunst und Umwelt. Dresden: Verl. der Kunst. 271 p.
- Buckley, V.*: Poetry and Morality. London: Chatto.
- Burland, C. A.*: Man and Art. London—New York: Studio. 40 p.
- Cary, J.*: Art and Reality. New York: Harper.
- Castiglioni, N.*: Il linguaggio musicale. Milano: Ricordi. 117 p.
- Cooke, D.*: The Language of Music. New York: Oxford Univ. Press. XIV + 289 p.
- Userkasjin*: Eszteticzeszkie vzgljadü G. N. Plehanova. Har'kov: Knizsnoe Izdat. 178 p.
- Daniélou, A.*: Traité de musicologie comparée. Paris: Herman. 185 p.
- Demetz, P.*: Marx, Engels und die Dichter. Zur Grundlagenforsch. d. Marxizmus. Stuttgart: Deutscher Verl. 342 p.
- Dewey, J.*: Art as Experience. New York: Capricorn Books. VIII + 355 p.
- Diderot D.*: Oeuvres esthétiques. Paris: Garnier. XXVII + 845 p.
- Dorfles, G.*: Il divenire delle arti. Torino: Einaudi. 300 p.
- Egorov, A. G.*: Iszkuszsztvo i obszeszsztvnaja zszizn'. Moszkva: Szovetszkij Piszatel' 470 p.
- El'szberg, J. E.*: O beszszpornom i szpornom. Novatorsztvo szocialiszticeszszkogo realizma i klaszszziceszszkoe naszszledszstvo. Moszkva: Szovetszkij Piszatel'. 331 p.
- Fischer, E.*: Von der Notwendigkeit der Kunst. Dresden: Verl. d. Kunst. 206 p.
- Flora, F.*: Preludio alla poesie. Milano: Nuova Accad. Ed. 126 p.

- Gilbert, A.* : The Principles and Practice of Criticism. Wayne State Univ. Press. XVIII + 152 p.
- Gusz, M. Sz.* : Iszkuszsztvo i demokratija. K kritike revizionizma. Szbornik sztatej. Moskva: Szovetszkij Piszatel'. 180 p.
- Gutkind, E. A.* : Architettura e societa. Milano: Communita. 154 p.
- Hacsikijan, J. I.* : O poznavatelnom značenii iszkuszsztva. Erevan: Izdat. AN. ASZSZR. 179 p.
- Hauser, A.* : The Philosophy of Art History. London: Routledge and Kegan Paul. X + 429 p.
- Huisman, D.* : L'Esthétique. Paris: Press. Univ. de France. 128 p.
- Hütt, W.* : Wir und die Kunst. Eine Einf. in Kunstbetracht. u. Kunstgesch. Berlin: Henschel Verl. 675 p.
- Iz isztorii eszteticeszkoi müszli novogo vremeni.* Red. koll. Beresztnev i dr. Moskva: Izdat. AN. SzSZSZR. 188 p.
- Jones, D.* : Epoch and Artist. London: Faber. 320 p.
- Juon, K. F.* : Ob iszkuszsztve. Szosztav. Galuskina. Moskva: Szovetszkij Hudozsnik. 383 p.
- Kayser, W.* : Die Wahrheit der Dichter, Wandlung eines Begriffes in der deutschen Literatur. Hamburg: Rowohlt. 161 p.
- Kreuzer, I.* : Studien zu Winckelmanns Ästhetik. Normativität u. hist. Bewusstsein. Berlin: Akad. Verl. X + 106 p.
- Maca, I.* : Hudozszesztvennoe naszledie i eszteticeszkoe voszpitanie. Moskva: Iszkuszsztvo. 84 p.
- Markusz, Sz.* : Isztorija muzikalnoj esztetiki. T. I. Sz szeredinü XVIII do nacsala XIX v. Obscsaja red. Baszkin. Moskva: Muzgiz. 316 p.
- Mezencev, P.* : Eszteticeszkie vzgljadü V. I. Lenina. Kisinev: Kartja Moldovenjaszke. 116 p.
- Michelis, P. A.* : Esthétique de l'art byzantin. Paris: Flammarion. 289 p.
- Morier, H.* : La psychologie des styles. Genève: Georg. 376 p.
- Neumann, E.* : Art and the Creative Unconscious. London—New York: Routledge and Kegan Paul—Pantheon. IX + 232 p.
- Nisin, A.* : La littérature et le lecteur. Paris: Éd. Univ. 184 p.
- Oelmüller, W.* : Die Aesthetik von F. T. Vischer. Studie und Problem der nachhegelschen Ästhetik. Stuttgart: Kohlhammer. 222 p.
- Pandey, K. C.* : Comparative Aesthetics. Vol. I. Indian Aesthetics. Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office. XI + 756 p.
- Parteilichkeit* des Schriftstellers von heute. Berlin: Deutscher Schriftstellerverband. 176 p.
- Perls, H.* : Das Geheimnis der Kunst. Zürich—Stuttgart: Artemis Verl. 238 p.
- Problemü realizma.* Moskva: Izdat. AN. SzSZSZR. 634 p.
- Razumnüj, F. A.* : Eticeszkoe i eszteticeszkoe. Moskva: Iszkuszsztvo. 160 p.
- Senffo, W.* : Materialismus und Ästhetik. Krit. zu zwei theoretischen Konferenzen d. Inst. f. angewandte Kunst. Berlin: Inst. f. angewandte Kunst. 72 p.
- Sobeski, M.* : Myśl a marmur i inne szkice estetyczne. Wyboru dokonał oraz słowem wstępnyim i przypisami opatrzył I. Leszczyński. Warszawa: PWN. 316 p.
- Spottswode, R.* : A Grammar of the Film. Univ. Calif. Press. 328 p.
- Staiger, E.* : Musik und Dichtung. Zürich: 117 p.
- Stil und Formprobleme in der Literatur.* Heidelberg: Winter. 524 p.
- Stolovic L.N.* : Eszteticeszkoe v dejstvitel'noszi i iszkuszsztve. Moskva: Goszpolitizdat. 256 p.
- Taylor, B.* : Form and Feeling in Painting. New York: Pageant Press. 92 p.
- Weitz, M.* : Problems in Aesthetics. An Introductory Book of Readings. New York: Macmillan. IX + 697 p.
- Wijnngaards, N.* : Kunst, kunstenaars en kunstwaardering. Hertogenbosch: Malmberg. 148 p.
- Wikiewicz, St.* : Nowe formy w malarstwie i inne pisma estetyczne. Warszawa: PWN. 370 p.
- Worringer, W.* : Abstraktion und Einföhlung. Ein Beitrag für Stilpsychologie. München. 185 p.
- Voproszü esztetiki:* Szbornik sztatej. Pro tiv revizionizma v iszkuszsztve i iszkuszsztvovedenii. Obscsaja red. Kalasnikov i Nedosivin. Moskva: Iszkuszsztvo. 191 p.

Vallás, ateizmus

- Anisimov, A. V.* : Koszmologiceszkie predsztavlenija narodov Szevera. Moskva—Leningrad. 105 p.
- Bahm, A. J.* : Philosophy of the Buddha. New York: Harper. 175 p.
- Barth, K.* : Dogmatics in Outline. New York: Harper. 155 p.
- Bayet, A.* : Histoire de la libre-pensée. Paris: Press. Univ. de France. 128 p.